

Dorinis vaikų auklėjimas lietuvių valstiečių šeimoje XX a. pirmojoje pusėje

Irena Stonkuvienė

Vilniaus universitetas

Liaudies pedagogika yra neatsiejama Lietuvos kultūros dalis. Švietimas remiasi ne tik dabarties laimėjimais, bet ir tradicinio ugdymo elementais, idealais, elgesio normomis. Tyrinėti etnopedagogiką aktualu ne tik praktiniais, bet ir teoriniais tikslais – ji padeda suvokti ir mokslinės pedagogikos ištakas. Liaudies pedagogiką galima tyrinėti remiantis skirtingais atspirties taškais – galime tyrinėti įvairius socializacijos institutus (šeimą, bažnyčią, mokyklą), jų sąveiką visuomenės bei bendruomenės socializaciją ir t. t. Visų šių aspektų atskleisti, juo labiau išsamiai išnagrinėti negalime, tad pasirinkau dorinio auklėjimo valstiečių šeimoje XX a. I pusėje kokybinį tyrimą. Tyrimo **tikslas** – apibūdinti dorinį auklėjimą valstiečių šeimoje XX a. I pusėje, remiantis auklėjimo proceso dalyvių retrospektyvine samprata. Šiam tikslui buvo numatyti šie **uždaviniai**: 1) buvo siekiama atskleisti auklėjimo turinį, principus, priemones ir metodus; 2) nustatyti, kokią įtaką vaikų auklėjimui turėjo šeimos tipas, sudėtis, socializuojanti suaugusiųjų ir nesuaugusiųjų šeimos narių įtaka; emocinis tėvų ir vaikų santykių tonas; vaiko amžius ir lytis.

Tyrimas buvo atliekamas 1995 metų vasarą šiaurės Aukštaitijoje (Biržų, Kupiškio rajonuose) etnografinės ekspedicijos, organizuotos VU Istorijos fakulteto Istorijos teorijos ir kultūros istorijos katedros, metu bei 1997–1998 metų vasarą Ignalinos rajone, kur medžiaga

rinkau savarankiškai. Tyrimo metu buvo imami interviu iš pagyvenusių kaimo žmonių. Respondentams leidus interviu buvo įrašinėjami į garso juostelę. Vėliau padaryti išrašai. Dalis surinktos medžiagos laikoma Vilniaus Universiteto Etnologijos kabinete.

Tyrimo objektu buvo pasirinktas dorinis auklėjimas XX a. pirmoje pusėje. Kadangi tai iširti tiesiogiai neįmanoma, pasikliauta tiriamųjų atmintimi. Pasak Peter L. Berger, kiekvienas išmintingas senas žmogus – praeities raidos teoretikas (Berger, 1995, p. 60). Tyrimo respondentais buvo pasirinkti vyresnio amžiaus, ne jaunesni nei 60 metų, kaimo žmonės, kilę iš valstiečių šeimų: vyriausia buvo gimusi 1990 metais, jauniausia – 1936 metais. Buvo apklausti 25 žmonės, iš jų 19 moterų, 6 vyrai. Tiriamieji priklausė skirtingoms konfesijoms (katalikų, reformatų, liuteronų, baptistų), buvo kilę iš skirtingo dydžio, socialinės-ekonominės padėties (ji dažniausiai priklausė nuo turimo žemės kiekio) šeimų, nežymiai, bet skyrėsi ir jų išsilavinimas. Apklausa parodė, kad, nepaisant amžiaus, senoji karta labai gerai prisimena vaikystę – *Ką ryte valgiau, jau neatsimenu, o ką valgėm per Velykas, kai mažas buvau, niekada neužmiršu*, – teigė respondentas. Respondentai atkūrė ne tik savo vaikystės įvykius, kai kurie atsiminė tėvų bei senelių pasakojimus, siekiančius XIX a. Tačiau reikia turėti omenyje, jog buvo pateiktas ne tiesiogiai

nis, o per gyvenimo patirties prizmę interpretotas vaikystės vaizdas, nes daugelio mokslininkų teigimu, pati atmintis yra daug kartų pakartotas interpretacijos aktas. Atsimindami praeitį, žmonės kuria ją iš naujo, remdamiesi savo dabartinėmis idėjomis: kas jiems svarbu, kas – ne (Berger, 1995, p. 59).

Iš kokybiniuose tyrimuose rekomenduojamų **metodų** (biografinio metodo, interviu, stebėjimo dalyvaujant, atvejo, situacijos studijos, turinio (laiškų, dokumentų, asmeninių užrašų, paveikslų, tekstų, filmų ir t. t.) analizės buvo pasirinkta gyvenimo istorijos kaip tyrimo metodas bei interviu.

Tyrimo pradžioje vyresnio amžiaus kaimo žmonių (ne jaunesnių nei 60 metų) prašėme papasakoti savo gyvenimo istoriją, ypač akcentuojant vaikystę. Gyvenimo istorijos – tai sąvoka ir tyrimų būdas, be triukšmo, kaip kontrabanda įjėjęs į etnologų, vėliau į sociologų darbus. Dėl lokalinės kultūros įtakos atsiradę vietos žmonių naratyvai naudingi ir tyrinėjantiems tradicinį ugdymą. Gyvenimo istorijose atsiskleidžia socialinių problemų esmė, jų svarbumo eilė, vertybiškumas, gali išryškėti žmogaus gyvenimo etapų reikšmingumas, amžiaus tarpinių ypatumai (Vosyliūtė, 1999, p. 122). Tačiau buvo pastebėti ir šio metodo trūkumai: reikia labai daug laiko, kad būtų surinkta reikiama informacija, apklausama labai mažai žmonių, ne visuomet pavykdavo sužadinti tiriamojo spontaniškumą, nuoširdumą, gautą informaciją sunku susisteminti, sujungti.

Per pirmą tyrimo etapą išryškėjo bendros tendencijos. Jomis remiantis buvo sudaryta tam tikra klausimų – problemų grupė nuo naratyvinio interviu buvo pereita prie leitmotyvinio pusiau standartizuoto atviro interviu. Klausimai buvo suskirstyti į grupes, preliminariai suformuluoti. Iš tikrųjų buvo sudarytas klausimynas, tačiau jo nebuvo labai griežtai laikomasi kaip atliekant kiekybinius tyrimus.

Klausimų formuluotes, jų seką reguliuodavo tiriamasis. Šis metodas buvo taikomas antruoju tyrimo etapu, kai respondentai jau buvo papasakoję apie savo vaikystę. Nors buvo kažkiek ribojamas lankstumas, ši tyrimo strategija buvo naudinga, nes gauta sisteminė informacija tais pačiais klausimais, buvo apklausta palyginti daug tiriamųjų, išliko respondento atsakymai jo paties žodžiais.

Tyrinėjant dorinį auklėjimą, kaip ir pačią dorovę apskritai, iškyla daugybė problemų ir klausimų. Dorovės neįmanoma išmatuoti tiesiogiai ir dėl jos struktūros sudėtingumo, ir dėl reikišimosi įvairiais lygmenimis bei tos raiškos būdų.

Nijolė Vasiljevienė, pateikdama moralės struktūrą, pirma, išskiria moralinę sąmonę, kurią sudaro normų, principų, dorovinių idealų visuma, moralės modeliai, dorybių įvaizdžiai, vertybinės nuostatos, t. y. siekiamybės, derybės elementai, per kuriuos ateina privalomybės suvokimas; tai dvasinė moralė; antra, realūs doroviniai santykiai, įprastas, istoriškai ir geografiškai labai įvairus dorovinis elgesys, faktiškai praktikuojami visuomeninių ryšių būdai, t. y. esamybė – tai praktinė moralė – dorovė (Vasiljevienė, 1996, p. 27).

Iš esmės čia kalbama apie dvi svarstymų rūšis: pirma, svarstymai apie vertybes, antra – apie elgesio faktus. Louis Dumont išskiria du filosofavimo šiuo klausimu būdus. Vienas jų telkiasi modernioje kultūroje ir dėmesingai paiso jos diktuojamų apribojimų, logijos. Remiantis tokiu požiūriu, peršasi išvada, kad neįmanoma išvesti to, kas *turėtų būti*, iš to, kas *yra*, ir atvirkščiai. Joks perėjimas nuo vertybių prie faktų neįmanomas. Kitas klausimas susijęs su nemodernia kultūra. Nemodernioje pasaulėžiūroje vertybės ir faktai glaudžiai susiję su aukštesne būties forma: esybės vertė priklauso arba yra susijusi su patirties lygmenų hierarchija, kuriai ši esybė priklauso (Dumont, 1995, p. 108–115).

„Senajam Lietuvos kaimui modernios laip-
tais kopiančios kultūros įvaizdis liko svetimas“, – teigia Vytautas Kavolis (Kavolis, 1995, p. 221). Tai nereiškia, jog kaimo nepalietė modernybė – jis tebėra atsilikęs: tiesiog požiūris į daugelį dalykų, taip pat ir į dorovę, čia buvo vientisas. Tad ir šiame straipsnyje kalbėdami apie dorovinį auklėjimą, neignoruosime nei vertybių ir jas reprezentuojančių dorovinių normų, nei konkrečių elgesio faktų.

Tyrinėjant dorinį auklėjimą, būtina išskirti ir apibrėžti jo tikslus ir uždavinius, tačiau etnopedagogikoje tai nelengva įvykdyti. Tyrinėdami oficialiai skelbiamus auklėjimo tikslus ir uždavinius, privalome išskirti jų socialinę determinaciją (dėl kokių visuomeninių sąlygų randasi ir palaikoma tam tikra norma, kurios siekiama), psichologinę motyvaciją (kokie subjektyvūs poreikiai skatina žmogų elgtis vienaip, o ne kitaip) ir moralinę legitimaciją (kuo žmogus pagrindžia aiškina ar pateisina savo elgesį). Kaip pavyzdį I. Konas pateikia paklusnumo ugdymą. Pagrindžiama tai paprastai paties vaiko interesais, kad vaikas nepridarytų klaidų, neužsigautų ir t. t. Realus motyvas – ką pasakys žmonės ir savo patogumui – geras vaikas tas, kuris nekelia jokių rūpesčių. O platesne prasme, tai būdas palaikyti tradicinės visuomenės santvarką (Kon, 1988, p. 139). Dabar suvokti tikruosius praeities ugdytojų siekius ir motyvus labai sunku, vis dėlto auklėjimas buvo **tikslingas**. Nors klausimas „Koks buvo auklėjimo tikslas?“, daugeliui respondentų atrodė mažų mažiausiai keistas ir sunkiai suprantamas, daugelis atsakė, jog vaikai buvo auklėjami taip, kad užaugtų geri žmonės (gero, dorą žmogaus samprata buvo tikslinami ir vėlesniais tyrimo etapais), „*nebūtų dikoriais*“ (laukiniais) (19), t. y. gebėtų prisitaikyti prie bendruomenės socialinio ir dvasinio gyvenimo. „*Vaikus auginau ir mokinau, kad užaugtų gerai žmonėmis ir savo vaikus tokiais užaugintu,*

kad duoną patys užsidirbtų, nevagiliautų. Mano tėvai mane irgi taip mokino. Tam ir gyvenį, kad vaikus gerus užaugintum“ (1) – taip į šį klausimą atsakė 95 metų respondentė, akcentuodama, jog tai ne tik auklėjimo, bet ir viso gyvenimo, ne tik jos, bet ir buvusių bei būsimų kartų tikslas. Lietuvos valstiečių šeimoje vaikams etninės kultūros vertybės, dorovės normos būdavo perduodamos savaime, to neakcentuojant, dalyvaujant šeimos ir bendruomenės gyvenime. Buvęs itin glaudus auklėjimo **ryšys su gyvenimu**. Gyvenimas čia buvo nesuskaidytas į būtį ir buitį. „Gyvenimas yra natūraliai linkęs tekėti buitiskiškai. Čia užtektinai džiaugsmų, judėjimų, klegesio, užimties, liūdnu ir mielių rūpesčių šurmulio, kuris lyg potvynis užlieja dienų turinį. Kažkur įsiterpia meilė, vaikai, mirtis. <...> Gyvenimas, atsiskleidžiantis horizontaliai, save patenkina ir nereikalauja papildomos motyvacijos. Gyvybė neklausia: ji pati savyje neša prasmę“, – apie gyvenimą rašo menininkas Algirdas Steponavičius (cit. pgl. Sakalauskas, 1992, p. 163). Taip apie gyvenimą, išskirdami darbus ir rūpesčius, liūdesį ir džiaugsmą, tėvus ir vaikus, gimdymus ir mirtį, tik kur kas paprastesniais žodžiais, pasakojo ir tyrimo respondentai. Neatsiejama to gyvenimo dalis buvo ir dorinis vaikų auklėjimas.

Doriniam vaikų auklėjimui lietuvių valstiečių šeimoje buvo skiriama daug dėmesio. Buvo manoma, jog „ką mažam įspausi, tą sename atrasi“ (Patarlės ir priežodžiai, 1958, p. 28). Auklėjimas vyko sklandžiai, nuolat, o ne priešokiais – auklėjimo valandėlės metu, t. y. **sistemingai**. Nuo mažens buvo stengiamasi įdiegti tam tikrą dorovinę sistemą, pagrįstą dorovės normomis – istoriškai susiformavusiomis, visuomenėje priimtomis, žmonių elgesį reglamentuojančiomis taisyklėmis. Vincas Žemaitis pagal jų pobūdį dorovės normas skirsto į draudžiančias ir įpareigojančias (Žemaitis, 1983, p. 205). Dorovės normų perteikimas bu-

vo pagrįstas Dekalogo ir tradicinio etiketo principais. Tačiau ne visi Dievo įsakymai vaikų auklėjimui buvo vienodai svarbūs. Respondentai tyrimo metu dažniausiai minėjo šias draudžiančias dorovės normas: „nevok“ (septintas Dievo įsakymas), „nekalbėk netiesos“ (aštuntas), „nežudyk“ (penktas Dievo įsakymas), „nepaleistuvauk“ (šeštas) bei įpareigojančią dorovės normą „gerbk savo tėvą ir motiną“ (ketvirtas Dievo įsakymas). Tradicinis liaudies etiketas rėmėsi sąvokomis „gražu“/„negražu“. Per šiuos principus atsiskleidžia ir auklėjimo **turinys**.

„**Nevok**“. Vienas iš pagrindinių reikalavimų Lietuvos kaime buvo nuosavybės gerbimas ir saugojimas. Pasak Juozo Leono Navicko, nuosavybė yra reikšminga dorovę lemianti vertybė (vertybe ją galime vadinti tik analogine prasme; nuosavybė ir turtas labiau priskirtini prie naudingųjų gėrybių). Dorovė griežtai ir įsakmiai reikalauja, kad kiekviena kitų asmenų nuosavybė būtų gerbiama ir neliečiama, todėl svetimą nuosavybę savintis ar vogti yra nedori veiksmai (Navickas, 1998, p. 159). Į dorovės normos „nevok“ pažeidimą kaimo viešoji nuomonė reagavo visuotina panieka ir pasmerkimu. Vagis prisimindavo iki antros, trečios kartos. Šeimos, kuriose buvo vagių, atžalosturėjo sunkumų kurdamos šeimas, nes ne kiekvieni tėvai norėjo turėti marčią iš gėdos žyme pažymėtų namų ar į tokius namus išleisti savo dukterį (Mačiekus, 1994, p. 122). Jei apsigovdavo vaikai, kaimynai jų tėvus laikydavo netikėliais: „*Nieko vertas toks tėvas, kuris vaikų nesudraudžia. Kad jau su „varliais“ nesustvarko, tai su kuo tada sustvarkys?*“ Kad neapsijuoktų prieš kaimynus, vaikui buvo griežtai draudžiama pasisavinti svetimą daiktą, net mažiausią menkniekį. Buvo manoma, kad mažiems pradėjus vogti smulkius daiktus ir jų nesudraudus, užaugę vaikai nesigėdys pavogti bet ką: „*Pradėjęs nuo virvelės, užšoks ir ant kumelės.*“ Todėl už vagystes labai bausdavo: „*Nie-*

ko svetimo nepaimsi, kai tik grįžti iš kaimynų, tuoj kišenes krato, randa ką ne savo ir duoda į kailį.“

Smerkdami žudikus, kaimo viešoji nuomonė išimtį darė arkliavagių žudikams, nes laikė, kad arkliavagių naikinimas yra būtinoji gintis. Nors tokių dalykų niekas pernelyg neafišiodavo, tačiau ir vaikai žinodavo, kad vagiančiųjų laukia kažkas negero. Štai ką papasakojo viena respondentė iš Salaspilio kaimo, Kupiškio rajono: „*Kai buvau kokių 5–6 metų, pagavo vieną arkliavagį, tai tąsė jį patvoriais daužydami. Po nakties anas ir dingo. Nudėjo kur kaip šunį. Ir vaikai žinojo, kad už vagystes gero nesulauks – obuolį pavogsi, tai taip primuš.*“ Bet ir žinodami, kad daro „*didžiausią nuodėmę*“ berniukai nevengdavę nueiti į svetimus sodus pasirašyti obuolių, tai būdavo laikoma savotišku drąšos išbandymu. Tačiau pagavus tokius „drąsuolius“, jiems kliūdavo ir nuo sodo šeimininko, ir nuo tėvų, be to, „*prieš visą ūlyčią sarmata didžiausia*“. Iš mergaičių drąšos įrodymų reikalaujama nebuvo, tad šios paprastai neįsiveldavo į tokius „avantiūras“. Kitos gi, religingesnės, net labai skrupulingai reaguodavo į svetimos nuosavybės pasisavinimą: „*Kartą, eidama pro apleistą sodą, prisiraškiau obuolių – mes savo sodo neturėjom, tik pora šlyvų buvo. Tai sekma-dienio nesulaukiau, kitą dieną nueėjau išpažinties. Net miegot negalėjau, mamutė sakė, kad rėčiau pro miegus.*“

„**Nekalbėk netiesos**“. Kaimo viešoji nuomonė buvo nepakanti melagiams, nesilaikantiems duoto žodžio apgavikams (jie taip pat būdavo prilyginami melagiams). „Žodžio laikymasis ypač svarbus dėl žemo raštingumo ir tradicijos iki Pirmojo pasaulinio karo sudarant vyravusias žodines nuomos, skolinimo, rangos, samdos sutartis, kuriose abi šalys viena kitai įsipareigodavo tik žodžiu ir dažnai be liudininkų“, – teigia paprotinės teisės tyrinėtojas V. Mačiekus (Mačiekus, 1994, p. 123). Tačiau nepakantumą melui lėmė ne tik šios sąlygos. T. Sakalauskas, cituodamas kaimo dainininko Petro Zalansko

žodžius: „Jeigu žmogus savo žodžio nesilaiko, tai jis yra ne žmogus“, teigia, jog būtent šiais žodžiais nusakoma žmogaus elgesiovertė, veiksmo, pratusio žodį, svarbumas (Sakalauskas, 1992, p. 13). Dėl to melagiais ir pažadukais būdavo nepasitikima, jie visuotinai pašiepiami: „*Buvo mūsų ūlyčioj toks bernas, tai tas pažadės ką padaryt, ne padaro, tada kuria visokias istorijas. Meluoja kaip pasamdytas. Tai visi jį pirštais badydavo, niekokia merga šokt su juo neidavo*“. Melagiui netgi tiesą sakant niekas netikėdavo. Melavimas būdavo prilyginamas vagystei, itin sunkiam nusikaltimui, iš melagio nieko gero nesitikima: „*Jei meluoja, tai ir vagia*“. Tad vaikai nuo pat mažens būdavo pratinami sakyti tiesą, o už melą baudžiami. Siekiant užkirsti melui kelią, vaikus tėvai gąsdindavo: *Mes sužinosim, kad meluoj, subinį nurūžuosim. Nesužinosim, Dievas viską žino – už melavimą liežuvį nupūdys*“. Žinoma, kartais vaikai netgi žinodami, kad meluot negražu, ne visuomet sakydavo tiesą. Smulkus melas dažniausiai ir neišaiškėdavo, jei kažkas nepaskųsdavo: „*Brolis labai mokėdavo priemamos prieit, tai kas kur vis mus su seserim skųsdavo. Tik ką sakom, anas jau rėkia: „Meluojat, meluojat.“ Jeigu nenorim ko sakyt ar nutylim, tai anas, kad mama girdėtų sako dideliai protinę vaizduodamas: „Pusė tiesos – visas melas“. Mama tada mus ir bara, išeit niekur neleidžia*“. Čia pastebime konkurenciją tarp brolio ir seserų, kuri mamos buvo netgi skatinama. Tačiau dažnai vaikai būdavę vieningi, ypač jei tai neliesdavo tiesioginių jų interesų: „*Vienus metus labai sunku buvo, tai tėvai norėjo brolio neleist gimnazijon mokytis. Jis man ir sako: „Žinai sesyt, tu niekam nesakyk, bet jeigu manęs neleis mokslan, aš sirgsiu. Guli, nieko nevalgo. Tėvai sako: „Blogai...“ Vaistų, visokių žolelių kša jam, jis vaistus būkčiom geria, o paskui išspjauna. Serga dieną, serga dvi. Tėvai sako: „Vaikas dar numirs. Gal sutaupysim kaip tiems mokslams“. Aš to „sirgimo“ paslaptį kol tėvai buvo gyvi išlaikiau. Man*

kas, ne mano reikalas, pati mokytis aš nenorėjau“. Respondentė melavimą ir melo slėpimą pateisina fraze „Man kas, ne mano reikalas...“ tarsi atsiribodama nuo jo, tačiau pokalbio metu paaiškėjo, jog taip ji elgėsi iš meilės broliui, nors santykiai su juo ir nebuvo patys geriausi.

„**Nežudyk**“. Didžiausia vertybė yra žmogaus gyvybė. Tad penktojo Dekalogo įsakymo „nežudyk“ buvo griežtai laikomasi. Tačiau vaikams apie tai praktiškai nebuvo kalbama: „*Net galvon neateidavo, kad galima kitą žmogų užmušt. Tėvai net nesakydavo nieko – patys nedurni, suspradavom*. Kaip ypatingas pažeminimas ir suniekinimas skambėjo žodžiai, išsprūdę iš supykusių tėvų lūpų: „*Kas iš tavęs išaušs, galvažudy tu. Žmones patiltėj užmušinėsi*“.

Dorovinė norma „nežudyk“ lieté ne tik žmogaus gyvybę, bet ir gyvąją gamtą apskritai. Tai galime vadinti tam tikru ekologiniu auklėjimu. „Buvo nevalia žėisti medžių žievės, skabyti lapų, skinti gėlių, nes tai Dievulio leisti gyvi dalykai. Tėvai subardavo vaiką pastebėje, kad jis kankina katę, šunį, vabalėlį ar mušę“ – rašo S. Yla (Yla, 1978, p. 164). Žinoma, tėvai netoleruodavo žiaurumo, tačiau teiginys, kad buvo saugoma bet kokia gyvybė šiek tiek idealizuotas. Pasak J. L. Navicko, parazitai ir kiti žmogaus bei kitų gyvių kenkėjai, nors ir neabejotinai priklauso gyvų būtybių klasei, asmens neįpareigoja juos saugoti (Navickas, 1988, p. 152). Paprastai kaimo vaikai gyvąjį pasaulį skirstė į gerąjį ir blogąjį. Bitutė, skruzdėlytė buvo laikomi gerais vabaliukais. Sparvų vaikai nemėgo, pagavę įsmeigdavo jai šiaudelių ir paleisdavo, sakydami „Bėk, bėk, druskos atnešk“ (Dulaitienė-Glemžaitė, 1958, p. 432). Tyrimo metu paprašyti pakomentuoti šį epizodą respondentai dažniausiai sakė, kad taip toms bjaurybėms ir reikia, nes šios karštą dieną prikankindavę ir galvijus, ir piemenis: „*Kanda, velniai, baisiausiai. Karvės gyliuot pradeda, lakstyt uodegas užvertę. Nei suganysi, nei suda-*

bosi“. Tik kelios moteriškės pastebėjo, kad mušt tokius padarus reikia, bet kankint nevalia. Vaikai dėl tos pačios priežasties išdeginavę ir vapsvų lizdus. Vaikai draskydavo varnų, šakų lizdus, nes tėvai tai leisdavo. Kitų paukštelių lizdus draskyti, liesti kiaušinius būdavo draudžiama. Draudimus tėvai sustiprindavo gąsdinimais: „Nelįskit prie kregždučių, o tai morda visa strazdanom nueis“; „Draskysit lizdus, nagai nupus“. Taip pat kai kur buvo leidžiama užmušinėti gyvates. Dažnai vaikai neskirdavo, kur gyvatė, kur žaltys, o tie kurie skirdavo, „pasgaus būdavo per ganymą gyvatę, paims už galvos ir vejoja visus mažesnius, lekiam net spiegdami. Tik paskui sužinojom, kad čia ne gyvatė, o žaltys ir kad anas nekanda“. Varles vaikai vaikydavosi su žabu, šaukdami „jerk, jerk, jerk“ (Dulaitienė-Glemžaitė, 1958, p. 432) ar jomis tiesiog apsimėtydavo.

Be reikalo vaikams nebuvo leidžiama žaloti ar naikinti ir naudingųjų augalų. „Nereikalingas, beprasmis bet įtūžimo ir įniršimo kupinas augalų naikinimas yra peiktinas veiksmas, pirmiausia dėl savo pikto nusistatymo ir neigiamo bei nežmoniško nusiteikimo“ – teigia J. L. Navickas (Navickas, 1988, p. 152).

„Nepaleistuvauk“. Ypač Lietuvos kaime buvo saugomas jaunimo, ypač mergaičių, skaitumas. Įsakymo „nepaleistuvauk“ buvo griežtai laikomasi. Specialiai apie tai nebuvo kalbama, nes tai buvo intymi sfera, tačiau galiojo begalės draudimų ir perspėjimų. Nors „tai negirdėtas dalykas, kad merga ir su vaiku“, bet vis dėlto atsitikdavo tokių nelaimių (toms merginoms tai buvo nelaimė tikrąja to žodžio prasme). Į tokias merginas žmonės žiūrėdavo su panieka, vadindavo paleistuvėmis. Dėl to visada kalta likdavo mergina: „Jei mergaitė neleis, berniukas nieko nepadarys“; „Bernų niekas nesmerkė. Jiems kas, „padarė“ ir nuėjo. Nors nedidelė garbė ir jiems,“ – teigė respondentės. Iš merginų tyčiojosi ne tik visas kaimas, jas kaltino ir jų tėvai, išvaryda-

vo iš namų ar „pičekėjo, čiepojo visaip, kol pati iš namų išeidavo. Dėl to atsitikdavo tikrų tragedijų – „Viena čia tokia nulėkus padegė to berną, kuris ją prigavo kluoną. Būtų visą ūkį suplėškinius, tik kad laiku žmonės išvydo. Tada ana priėjo nuodu ir kalėjime ar ligoninėje mirė“. Kartais tokios merginos ištekėdavo už vaiko tėvo ar kokio našlio, tačiau tam tikra gėdos žymė likdavo visam laikui. Ja paženklintas būdavo ir nesantuokinis vaikas, vadinamas mergvaikiu, benkartu: „Būdavo, kad ir pati mama jo nemylėdavo. Kiti vaikai šaipydavos. Jeigu vaikas bajavas, tai kartą primušdavo pravardžiutoją, kitą kartą jau niekas prie jo nesikabinėjo, o jeigu ramesnis vaikas, tai ir stumdydavo jį visi“. O vaikai, ypač vyresni, matydavo tokią kaimo panieką suklydusioms merginoms. Tad panašūs atsitikimai „drausmindavo labiau nei mamos pamokymai ar kunigo pamokslai ir pagraudenimai“. Tėvai vaikų dorą saugojo ne tik pamokymais, bet ir ribodami veiksmų laisvę, vienu, ypač merginų, neišleisdami į pasilinksminimus: „Kad ir eini tai tik su draugėmis“; „Turi ateit visa kompanija ir paprašyt mamos, kad išleistų“ ar net neleidami visai: „Man jau gal 22 metai buvo, o mama vakaruškosan neleisdavo. Kitos nuo 17 metų eidavo, kurių mamos geresnės būdavo. Man tai per langą lipt reikėdavo. Tai paslaviu jau tėvas sako: „Lonė sena merga liks“, tada mama išleisdavo – tik labai anksti grįžt reikėjo“. Mergaičių saugojimu daugiausia rūpindavosi motinos, kartais įsikišdavo tėvai, kaip kad Apolonijos atveju, jog leistų, tačiau dažniau, jog „pantį paimtų, kad vėlai grįžai ar kokių kalbų pasigirdo“. Jaunesnių berniukų taip pat neišleisdavo – „Kur tu eisi, špingalete? – sakydavo. Nori kuokynėn? Mano botagas, tavo šikinė ir bus tau kuokynė“ – tačiau ne tik, kad nepaleistuvautų, bet ir, nepradėtų gerti ar rūkyti.

„Gerbk savo tėvą ir motiną.“ Griežtai būdavo laikomasi ir įpareigojančių dorovės normų, ypač „gerbk tėvą ir motiną“. Santykiai su tėvais

būdavo pagrįsti meile, pagarba ar baime, kartais tie jausmai sumišę. Su tuo susijęs ir auklėjimo stilius, ir metodai – „Tėvų žodis buvo šventas, gerbėm tėvus. Nei manęs, nei brolio nė karto nemušė, gal ir piktesnio žodžio nepasakė. Mylėjom tėvus labiausiai, nes ir jie mus mylėjo. Gal dėl to, kad tik dviese su broliu buvom“; „Kai aš viena tik buvau, tai man daugiau ir leisdavo ir labai mylėjo. Iraš juos mylėjau“; „Kai tėvelis mirė, likom tik mes su mamuti, tai ana mane labai mylėjo, net antrą kart netekėjo, kad patėvio kokio neatvest. Mušt manęs nereikėjo, iš vieno žodžio viską suprasdavau ir lėkdavau padaryt, kad tik mamutei būtų lengviau. Niekad neatsikalbėdavau, gerbiau labai“; „Tėvas mirė, kai man aštuoni metai buvo. Liko mama viena su trim vaikais, daug dirbdavo, pavargdavo, tai labai nervuota buvo. Veja, kad po kojom nesmaišytumėm. Tik brolių labiau mylėjo, jo vis pažėlavodavo. Bet mes vistiek labai jų mylėjom, kiekvieno žodžio klausydavom“; „Mamytė mirė kai buvau dar maža, tai tėvas parvedė pamotę. Ji vis burbėdavo ir burbėdavo, rėkdavo ir rėkdavo ant manęs, ką darau – vis jai blogai. Tai gerai, kad nelabai aš jos ir bijojau. Nemylėjau suvis, bet klausyt klausiau – reikia vyresnių klausyt“; „Nežinau, gal mus tėvai ir mylėjo, ale kad labai tą parodytu, taip nebuvo. Kai mes šešiuos buvom, tai kožno nepricackins. Moma parėkia, parėkia, kai neklusom, tėvas diržų nusijuosia. Bijojom jų labiausiai ir gerbėm. Su mum bobutė ir diedukas gyveno, tai tik užu bobutės undaroko (sijono) ir galėdavom paskavot, ana mus tai labai mylėjo, o diedukas sakydavo, kad vaikus reikia mušt, kitaip užaugs „dikoriais“ (laukiniais), ale pats nemušdavo.“

Iš pateiktų epizodų matyti, kad tėvų ir vaikų santykiai, auklėjimo stilius labai priklausė nuo šeimos struktūros, narių skaičiaus. Tiriamieji asmenys (16 jų) daugiausiai buvo kilę iš paprastųjų (mažųjų) šeimų, tačiau keturios šeimos būvę nepilnos – vaikai gyveno tik su motinom, tėvai buvo mirę. Algirdas, vienas respondentų, 14

metų liko visišku našlaičiu. Keturios šeimos buvo mišraus, pereinamojo tipo – vienoje gyveno senelis, dviejose – senelė ir vienoje – netekėjusi tėvo sesuo („sena pana“). Dvi šeimos buvo sudėtinės (didžiosios) – vienoje kartu gyveno seneliai, kitoje tėvo brolis su žmona ir trim vaikais (faktiškai ši šeima buvo atsidalijusi, gyveno kitam pirkios gale, tačiau „labai sueidavo“). Skyrėsi ir vaikų skaičius šeimose. Visi autorės apklausti reformatai turėjo mažiau vaikų: viena šeima turėjo 3 vaikus, keturios – 2 ir net trys respondentai augo vienturčiai; vienoje baptistų šeimoje augo 2 vaikai, liuteronų – 5. Tuo tarpu katalikų vienoje šeimoje augo 2 vaikai, dviejose po 3, dviejose po 4, vienoje – 5, dviejose – 6, vienoje – 7, dviejose – 8, vienoje net dvylika vaikų. „Katalikai sakydavo, kad „bambizai“ (liuteronai ir reformatai) lengvesnio tikėjimo, laisviau vaikus augina, bet ir jie ir mes mokėm vaikus ne vogt, nemeluot, tėvus gerbt. O kad laisviau, tai gal vaikai geresni buvo,“ – teigia liuteronė iš Juostaviečių kaimo, Biržų rajono. Tačiau santykiai šeimoje bei auklėjimo stilius labiau priklausė ne nuo konfesijos ar kurios nors jų vaikų išskirtinumo, o nuo šeimos struktūros, vaikų skaičiaus bei emocinės atmosferos. Didelėse šeimose, ypač sudėtinėse, santykiai labiau struktūruoti, ryškesnė pavaldumo hierarchija, tėvų autoritetas, tačiau taip pat stipresni kolektyviškumo, bendrumo, vieningumo jausmai – „Kai mūsų daug buvo, tai žinojom, kad bėdoj neprapulsim“; „Jeigu sesuo daug brolių turi, tai bus kam apgint“. Glaudus emocinis ryšys vaikus siejo su kartu gyvenančiais seneliais, jie turėdami daugiau laisvo laiko ilgiau ir šilčiau bendraudavo su vaikais, ypač mažesniais – „Kai buvau mažas, tai mama namie sukas, tėvas lauke dirba, man liepia po kojom nesimaišyt. Diedukas manęs niekad neūvydavo,“ – pasakojo respondentas. Trijų kartų buvimas kartu yra vienas pagrindinių postfiguratyvinės kultūros bruožų – teigia M. Mead. Tuomet negalima remtis mitiniais

šumą buvo labai ribotas – „*Anksčiau vaikų niekas niekur neimdavo. Sėdėdavo sau namie, tai kitokie ir buvo, klausydavo, neatsikalbinėdavo*“. Vaikus retai imdavo į vestuves, laidotuves. Jų dalyvavimas ten buvo lyg ir antrame plane, jei apskritai jį galime pavadinti dalyvavimu, o ne dalyvavimo apeigose stebėjimu. Prieš išeinant iš namų vaikus lydėjo griežtas tėvų instruktažas, kaip elgtis gražu, kaip ne – „*Jeigu netoli būdavo veselia, kiek paaugusius trumpam leisdavo, prieš tai mama pamokindavo: „Šone pastovėkit, į akis nelįskit, jeigu duos saldinių – negriebkit, po vieną pasiimat ir marš namo*“. Vis tik vaikų išitraukimas į bendruomenės gyvenimą, tegul lėtai, bet vyko. Vaikai negalėjo išvengti santykių su viešuma, nors bendravimo toną ir diktavo suaugusieji. Ypatingi santykiai buvo su kaimynais. Gera kaimynystė buvo laikoma net svarbesne už giminystę – „*Reikia arklio kunigui ar gydytojui atsivežti pas ligonį ar šiaip ko pasiskolinti, leki pas kaimyną, giminės tai gi toli*“. Paskolinti smulkesnių daiktų dažnai būdavo siunčiami ir vaikai. Tėvai, siųsdami vaiką pas kaimyną pamokydavo, ką reikės nuėjus sakyti, kaip elgtis. Belstis nereikėdavo, įėjus privalu buvo pasakyti „garbė Jėzui Kristui“, po to trumpai ir aiškiai išdėstyti ko atėjo: „*Nepagarbint Jėzaus buvo labai negražu, žmonės sakys, kad miške gimeš, miške augęs, meškos augintas*“, tačiau „dažnai vaikai įbėgę sakydavo: „Tėtulyt atėjau...“. Gavus ko reikia, padėkot ir tuoj pat eiti namo, „*kad nepasakyt, ko nereikia*“. Nuėjus ko nors pasiskolint, sveikinantis ar atsisveikinantis, vaikai buvo mokomi bučiuoti rankon. „Labiausiai reikėdavo bučiuoti rankon tam, kuris turtingesnis, sencesnis ir gražiau apsitaisęs, „panskesnis“ – teigia A. Kriauza (Kriauza, 1943, p. 235). Ar rankos bučiavimas baudžios liekana (ten pat), ar ypatinga pagarbos išraiška, anaip tol nereiškinanti santykių šaltumo ir nužižeminimo, o tik pagarbų atstumą (Vyšniauskaitė, 1994–1995, p. 240), priklausydavo nuo konkrečios situaci-

jos ir net nuo konkretaus asmens. Ranką liepdavo bučiuoti nubaudus (Kriauza, 1943b, p. 235), siekiant bausmės išvengti – „*Aš mokėdavau atsiprašyti, kai tik nusidėdavau kuo, tuojau bėgdavau rankon bučiuot*“ arba apdovanojus – „*Rankos sveikindamasi nebučiuodavau niekam, už ką čia bučiuot? Tik kai ką nors duoda, vo, tai mama liepdavo pabučiuot. Kai sveikindavaus, pasakydavau tik ‘laba diena’*“. Pasisveikint būdavo būtina ir svečiui atėjus, ir viešoje vietoje sutiktą žmogų. „*Seniau ‘laba diena’ nesakydavom, sakydavom ‘Garbė Jėzui Kristui’, dirbančiam žmogui – ‘Padėk Dieve’*“. Sveikintis „laba diena“ vaikus išmokydavo mokykloje. Vieni vaikai sveikindavosi ir su pažįstamais, ir su nepažįstamais – „*Eini mokyklon ir ‘laba diena’, ‘laba diena’ visiems – pažįsti ne pažįsti, taip mokytoja liepė*“, kiti tik su pažįstamais – „*Ką čia su kožnu prisisveikinsi*“. Su atskirų tautybių žmonėmis sveikindavosi jų kalba – Biržų rajone su latviais – latviškais, su lietuviais – lietuviškai, Ignalinos rajone su lenkais ir su sulenkėjusiais lietuviais – lenkiškai. Vaikai buvo mokomi gerbti įvairių tautybių ir tikėjimų žmones (Vyšniauskaitė, 1995, p. 123). Tačiau ir čia buvo išimčių – „*Kartą pas mus žydas atvažiavo. Tai aš jam sakau: ‘Žyds park, še tau mark, eik į mišką pasikark’. Tai vijos jis mane, bet nepagavo*“. Paklausta, kaip į tokius pasityčiojimus reagavo tėvai, respondentė atsakė, kad ir patys tėvai nelabai mėgo žydus. Ignas Končius „Žemaičių šnekose“ svarsto klausimą, kodėl Lietuvos kaime žydai buvo ne itin mėgiami ir prieina prie išvados, kad šios nuomonės pagrindas buvo ne krikščioniškas tikėjimas, jog visi žydai kalti už Kristaus nukryžiąvimą, bet senoji kaimo kultūra, kurioje nergerbiami žmonės, dirbantys ne gamtoje (Končius, 1996, p. 66).

Papročiai griežtai draudė šaipytis iš nusenušusių žmonių, silpnapročių ir elgetų, kad ateityje pats tokiu netaptum. Šiuo atveju liaudies pedagogikoje galima įžvelgti krikščioniškosios

stalo drausdavo supti kojas: „*Vaikai, velnių nesupktū ant kojų*“ – sakydavo. Kartais rimtis už stalo būdavo suardoma – valgant kokį nors valgį tais metais pirmą kartą, vienas šeimos narys, tai atsiminęs, suduodavo kitiems šaukštu į kaktą, sakydamas: „*navinos*“, „*švieži kopūstai*“ ir pan. Pirmą kartą valgant šviežias bulves sakydavo: „*Tegul tokios bulvės užauga, kaip tavo galva*“. Neturėjo reikšmės, kas kam dauždavo šaukštu į kaktą – nei tėvai, nei seneliai neturėjo teisės pykti (Zaurienė, 1986, p. 95). Tačiau dažniausiai vaikai tik tarpusavyje apsidauždavo šaukštais, suaugusiems tokiu būdu pasakyti „navinos“ neišdrįsdavo. Maisto produktai yra svarbūs ne tik savo vartojamąja verte, bet ir kaip simboliai, bendravimo ženklai (Vosyliūtė, 1999, p. 138). Ypatingą simbolinę ir sakralinę reikšmę turintis produktas buvo duona. Ji laikyta didžiulėje pagarboje. Nukritusią duoną reikėdavo pakelti, pabučiuoti ir suvalgyti. Kartais vaikai sakydavo: „*Atleisk duonele šventa, neapleisk mūsų*“. Buvo manoma, kad jei kam duona dažnai iš rankų krenta, vadinasi, tas jos ir neužsi-dirbo. Tačiau ne visose šeimose duona buvo laikoma šventa. Požiūrį į duoną lėmė, ir tai kaip šeimoje buvo laikomasi tradicijų, ir tai kiek tos duonos buvo: „*Kai duonos turėjom sočiai, tai nukritus, padėdavom kiaulėm kad atiduotų*“.

Ne tik užstalė, bet ir visi namai buvo bendravimo, kasdienybės gyvenimo bei vartojimo, ir tam tikra transcendentinė buveinė (Bachelard, cit. pgl. Vosyliūtė, 1999, p. 128), juose privalu laikytis tam tikros rimties, paklusti egzistuojančiai moralinio atsiskaitymo sistemai. Daugumos respondentų šeimose ši sistema buvo išreikšta tokia hierarchijos grandine: vaikas – motina – tėvas. Vaikas nuo mažų dienų buvo įstatomas į griežtą, tačiau tarsi savaimę egzistuojančią realybę, kartas nuo karto primenant kas „gražu“, kas „negražu“, kad vaikas nesuardytų esamos tvarkos nei veiksmu, nei žodžiu. Žodis buvo itin gerbiamas, vaikai būdavo pra-

tinami galvoti, ką sako – „*nereikia zaunyt, kas galvon duodas*“, ir kaip sako – „*kad visi vaikai būtų rėkavę, tai būčiau nudurnėjus. Aš juo ir mokydavau: gražiai reikia kalbėt, nerėkt, neskeikt*“. Namie, vaikams girdint, patys tėvai vengdavo keiktis, tačiau vaikai „*visokių kipšiuokų išmokdavo žaisdami tarpusajje*“. Mažesniems būdavo paaiškinama, kad taip kalbėt negražu, didesni būdavo griežtai sudraudžiami: „*Atėjo pas mus kokių keturiolikos metų berniukai, kalba kaip vyrai, keikias. Tėvas išgirdęs: „A, vyrai atėjo... von iš gryčio*“. Vadinasi, keiksmas ir anuomet pauglių būdavo klaidingai suprantami kaip šaunumo, vyriškumo ženklas. Savi vaikai gaudavę ir kailin: „*Per Vėlykas moma prikepė pyragų, kiaušinių pridažė, susėdom užu stalo, o vyresnis brolis ir sako: „Na ir puota bus.“ Tėvas išgirdo, kad pautai. Berniukai ir pradėjo juoktis, aš tyliau, nesijuokiu. Tėvas jau nusijuosė diržą, tas vyresnis brolis tai pabėgo, o kiti kai mažesni, durnesni – nespėjo*. Nors čia, kaip matome, kliuvo ne tiek už menamą keiksmožodį, kiek už velykinio stalo rimties sudrumstimą bei tėvo autoriteto sumenkinimą, tačiau būtent keiksmožodis sužadino neadekvačią tėvo reakciją. Ugdytas santūrumas kalbant – geri vaikai, kurie daug nekalba, „nelenda į akis“, nesikiša į suaugusiųjų kalbą“ su savo dvylekiu“, o klauso, ką sako suaugusieji (Vyšniauskaitė, 1994–1995, p. 240). Buvo sakoma: „*Turi dvi ausis, kad geriau girdėtum ir tik vieną liežuvį, kad mažiau kalbėtum*“. Ypač tai galiojo į namus įžengus svečiui. Nors tokiu atveju, kaip pastebėjo beveik visi respondentai, lygindami jų laikų ir dabartinį auklėjimą šeimoje, vaikai buvo vejami lauk, o „*ne sėdėjo liežuvius ant stalo padėję*“. Net jei tėvai ir neišvaidavo, vaikai išeidavo patys, nes drovėdavosi svetimų žmonių.

Doru, geru vaiku buvo laikomas paklusnus, santūrus, kuklus ir drovus vaikas. Tokį jį norėjo matyti namuose, toks jis privalėjo būti ir už namų ribų. Vaiko, ypač mažesnio, išėjimas į vie-

protėvais, kurių šešėliai taip dažnai iššaukiami tam, kad pateisintų tėviškus reikalavimus nei piktnaudžiauti formulėmis „Mane tėvai augino taip ir taip...“ ar „Mano tėvas darė taip“, nes senelis sėdi čia pat, sudaręs bežodę sąjungą su anūku. Tėvas, reikalaujantis paklusnumo iš savo sūnaus, tampa ir vieno, ir kito priešu (Mid, 1988, p. 325).

Dar vienas postfiguratyvinės kultūros bruožas yra absoliutus įsitikinimas savo gyvenimo būdo stabilumu, autoriteto reikalavimų teisingumu, abejonių dėl to nebuvimas (Ten pat, p. 326). Tai itin būdinga sudėtinei, didžiajai šeimai. Nepilnose šeimose jaučiamas tam tikras stabilumo susvyravimas, suaugusiųjų nepasitikėjimas savimi, pasireiškiantis arba ypatinga globa, arba nervingumu ir kurio nors vaiko išskyrimu, kai mama, *labiau mylėjo brolių, gal, kad jis buvo panašus į tetę*“.

Tačiau bet kokio tipo šeimose suaugusieji buvo didžiulis autoritetas, juos privaloma gerbti, jų klausyti, net jei šie ir neteisūs. Apskritai nebūdavo priimta abejojti tėvų nurodymų teisingumu ir teisėtumu – „*Pasakė – šventa*“, bandantiems priešgyniauti būdavo primenama – „*Žinok, snargliau, iš ko duoną valgai*“. Vaikai į tėvus kreipdavos „Mama“, „Tėte“, „tamsta“ – „tujintis“ buvo neleidžiama. Pagarbą (taip pat ir tam tikrą emocinį atstumą) rodo tėvų rankos bučiavimas, į veidą tėvams bučiuoti nebuvo priimta – „*Anksčiau duos mama kad ir duonos riekę, iškart bučiuoji rankon*“.

Dorinės vertybės labiausiai išryškėdavo ir įgaudavo konkretumo bendraujant. Bendravimo stilių ir taisyklės nustatydavo **liaudies etiketas**. Jis kategorijomis „gražu“ – „negražu“ reguliavo ir privatųjų šeimos, namų gyvenimą, ir išorinius santykius su kaimo bendruomene. Namų reikšmė vaikų socializacijai ypač svarbi. Namai – materialinio ir dvasinio stabilumo pagrindas. Ypatingą vietą namuose užėmė stalas – ne tik valgymo, bet ir šeimos susitelkimo, bendra-

vimo vieta, švenčių metu įvairiomis apeigomis kasdieninį maisto vartojimą pekeliantis į sacrum sferą. Valgymas, dalijimasis su kitais yra tam tikras aukojimo aktas (Vosyliūtė, 1999, p. 139). Todėl elgesys prie stalo buvo griežtai reglamentuotas. Susėdimo už stalo tvarka buvo įprastą nuolatinę vietą. Vieta prie stalo rodė ir hierarchiją šeimoje, reiškė santykius tarp šeimos narių (vyrų, moterų, vaikų), taip pat rodė šeiminių ir samdinių santykius. Šeimos galva sėdėdavo garbingiausioje vietoje, krikštusuoje, vyrai palei sieną, moterys kitoje pusėje, šeiminkė arčiausiai viryklos. XX a. antrame ketvirtyje savarankiškai gražiai valgančius vaikus taip pat imta sodinti prie stalo, o dar XIX a. pabaigoje jiems dažniausiai būdavo paduodama valgyti prie krosnies – drauge su suaugusiais vaikus sodinti tada buvo laikoma nemandagu (Lietuvių etnografijos bruožai, 1964, p. 399). Visi respondentai vaikystėje valgė prie vieno stalo su visa šeima. Susėdę prie stalo, visi privalėjo persižegnoti, padėkoti Dievui už maistą ir tik tada pradėti valgyti. Valgant turėjo viešpatauti tylą. Tėvai bardavo vaikus, jei šie valgydami šnekėdavo ar juokdavosi. Sakydavo: „*Daug šnekėdami liksit be mėsos*“. Ignalinos rajono, Daugėlišio apylinkėse dar ir dabar tokiu atveju sakoma: „*Marūza, Marūza ir sumarūzavo*“, o seneliai ir tėvai papasakoja istoriją apie šio amžiaus pradžioje Pakryžės kaime gyvenusį vyriškį, pravarde Marūza. Šią istoriją papasakojo mano senelė Domicelė, tačiau ją žino ir kitose šeimose – „*Seniau pyragą valgydavo labai retai. O tadu ar talka kokia buvo ar kas, net medaus davė. Susėdo visi ažu stalo. Kažkuris iš vyrų atsiminė kažkokį juoką apie Marūzų, tai vienas bemas ir pradėjo: „Marūza tų darė, Marūza tų darė“. Visi valgo tylėdami, o tas vis „Marūza... ir Marūza...“. Pradės valgyt – medaus nēr ir palaižyt. Tai visi ne iš Marūzos, o iš jo juokės, sakydami: „Marūza, Marūza ir sumarūzavo*“. Sėdint už

Dievo bausmės už nuodėmes ir ikirikščioniškojo panašumo magija tikėjimo sinkretizmo (Vyšniauskaitė, 1994–1995, p. 240). Jei perspėjimai nepadėdavo, už tyčiojimąsi vaikai gaudavo ir į kailį – „*Buvo Pečiuliuose toks bernas, nesuvis pritomnas (ne visai protingas). Visi jį Pimpiliuką vadino. Anas vis dainuodavo. Tai mes vaikai vis rėkaudavom: 'Pimpiliuk, pagiedok! Pimpiliuk, pagiedok!' Rėkaunam ir kraipomės. Tik brūkšt kas per pečius – 'Tuoj aš tau pagiedosiu...' Atsisuku – mama su vytele stovi*“. Tačiau ne tik gąsdinimais ir mušimu tokiais atvejais suaugusieji auklėjo vaikus. Vaikai buvo mokomi užjausti ir padėti – „*Mama aiškino, kad mažesnio, sergančio, senesnio nevalia skriausti, juoktis iš jo. Žiūrėk, gyvena koks biednesnis senelis vienas, tai mama per šventes sutaiso kėseliuką ir liepia nunešt seneliui ko skaniau užvalgyti*“. Tik taip, per užuojautą, pagalbą, mokėjimą dalytis, iš savo uždarmo, egoizmo, buvo išeinama į kitą – „ne aš“ – pasaulį, tik taip buvo ugdoma dorybė – savęs ir kitų pažinimas; atrandama teisybė, kuri prasideda dviese, t. y. bendraujant (Sakalauskas, 1992, p. 16). Ir tai nebuvo tik individualus vienos moters poelgis. **Pagalba ir atjauta** tam, kuriam jos labiausiai reikia, buvo ne tik bendražmogiška vertybė, tautos paprotys, bet auklėjimo principas bei tikslas.

Vaikai buvo auklėjami mandagiai ir pagarbiai elgtis, užjausti ir padėti, ne tik su suaugusiais, bet taip pat ir gražiai bendrauti tarpusavyje. Pirmiausia, žinoma, tai lietė brolius ir seseris. Vyresnieji buvo skatinami globoti jaunesnius, rūpintis jais – „*Kai aš buvau vyriausia, tai užauginau keturis brolius ir tris seseris*“. Manoma, kad mergaitėms labiau būdingas individualios asmenybės, rūpinimosi ir globos jausmas (Račiūnaitė, 1994, p. 232). Tačiau ir berniukai sugebėdavo pasirūpinti broliais ir seserimis, ypač jei tėvai būdavo mirę, bet jiems tai būdavo kur kas sunkiau – „*Tėvas mirė kai buvau šešėrių, kai buvau keturiolikos, mirė ir mama. Tai*

aš likau vyriausias, reikėjo du brolius ir tris seseris užauginti. Dėl to aštuoniolikos metų ir apsižėnijau, norėjau, kad ir aplink mane kas nors pašokinėtų (Žmona 6 metais vyresnė)“. Jaunesnieji broliai ir seserys ne visuomet įvertindavo vyresnėlių pastangas juos globoti, – „*Tėvas komanduoja, mama komanduoja, tai Antanui (vyriausiajam broliui) aš ir sakau: 'Tavęs tai jau aš neklausysiu, mažas ponas tu man.'* Tai anas man brūkšt per galvą ir pasiskųst nėra kam, tėvas tai gi liepė brolio klausyt“. Ypač berniukai būdavo nepatenkinti, jei juos auklėdavo vyresniosios seserys, čia nesantaiką pakurstydavo ir vyriškos ambicijos: „*Sesuo vis sakydavo 'tą padaryk, tą padaryk', o aš jai 'tu pati, boba, daryk'*“. Žinoma, įkyrėdavo ne tik vyresni jaunesniems, bet ir šie vyresniesiems: „*Kol aš brolius su seserimis išauginau, tai galvojau savo vaikų niekada gyvenime neturėsiu*“. Naujo brolio ar sesės gimimas suardydavo esamą tvarką, pakeisdavo visų kitų šeimos narių situaciją, kartais net sužadindavo įtūžį „*Tėvas sakydavo vaikus pagauna bobutė baloj, tai mes nulėkėm ir tų balų akmenim apmėtėm, kad daugiau nepagautų – prigaudo, mum paskui dabok tų vaikų*“. Jaunesniųjų broliukų ir sesučių priežiūra atimdavo visą laisvalaikį, be to, jaunėliai nuolat ieškodavo tėvų užtarimo ir pagalbos kovodami su vyresniaisiais: „*Jaunesnis brolis kur buvęs kur ne tuoj bėga mamai skųstis. Važinėjom kartą rogutėm, brolis pats išvirto, o mamai sako, kad aš išstūmiau, ta tada mane barė, vos neprimušė, gerai, kad tėvas užsistojo*“. Nemažai respondenčių teigė, kad motinos beveik visais atvejais palaikydavo būtent berniukus, tačiau dabar atsekti jų motyvų neįmanoma, tad lieka neaišku, kas lėmė tokį motinų elgesį – vaikų lytis ar amžius. Tačiau dažniausiai tėvai apskritai netoleruodavo bet kokių vaikų peštynių. Respondentai ir iš Ignalinos, ir iš Biržų rajono autorei teigė, jog dažniausiai būdavo baudžiami už tarpusavio nesutarimus. Dažnai kliūdavo abiemis, ir kaltininkui, ir nuskriaustajam. –

„Brolis man sudavė, aš jam. Tėvas pamatė, tai taip mums abiems sėdimąsias atlupto, kad daugiau gyvenime su broliu nesimušom“. Iškilus grėsmei gauti diržo, vaikai kartais tapdavo labai vieningi – „Vieną kartą jaunesnysis sudavė penkiaais metais vyresniam broliui. Tėvas jau juosis diržą, o vyresnysis neleidžia jaunesniojo lupt, sako: ‘Man sudavė, ne tau. Jau neskauda’.“ Visgi kartais „berniukams pasiraičiot tarpusavy leisdavo“ (18), tuo tarpu brolių ir seserų peštinės būdavo ypač netoleruojamos – „Nuo mažų dienų buvo galvon ‘įkalta’, kad su mergaitėm muštis labai negražu. Sesers negalėjau ir pastumti“. Tad vaikai suvedinėjo sąskaitas tėvams nematant ir nežinant, nes susipykti tekdavo dėl įvairių priežasčių – nepasidalijus darbo, drabužių, skanesnio kąsnio. Ypač tai būdinga gausesnėms šeimoms – „Kai mūsų daug buvo, tai ne visiems visko lygoties užtekdavo, ale kuris rėkia: ‘Man duok, man duok!’, tai suvis negauna, ar gauna paskutinis. Taip ir išmokdavom dalytis“. Neužtekdavo ne tiek maisto ar drabužių, kiek tėvų dėmesio ir emocinės šilumos, tuomet glausdavosi vienas prie kito. Tad negalima teigti, jog gausnesnių šeimų vaikai labiau pešėsi tik dėl to, jog jų buvo daug, nors tai pastebėdavo ir patys respondentai – „Kai mūsų daug buvo, tai ir susipykdavom, ir susimušdavom“, – o mažesnėse šeimose peštynių nebūdavo – „Mes kai du buvom su broliu, tai niekad nesipykom“. Santykiai tarp vaikų taip pat priklausė nuo tėvų požiūrio į vaikus, jų auklėjimą, auklėjimo stiliaus (ar vienybę, meilę vieni kitiems buvo stengiamasi įdiegti diržu, ar pamokymais ir pavyzdžiu), o labiausiai nuo emocinės šeimos atmosferos.

Vaikai bendraudavo su kitais vaikais ne tik šeimose, bet ir už jos ribų, ypač vienturčiai ar tie, kurių amžius smarkiai skirdavosi nuo brolių ir seserų amžiaus. Berniukai dažniausiai žaisdavo su berniukais, mergaitės su mergaitėmis, paaugliai su paaugliais, mažesni su mažesniais, tačiau tai nebuvo taisyklė. Žaidimų

draugus rinkdavosi ne tik pagal lytį ar amžių (žinoma, tai labiausiai įtakojantys dalykai), bet ir pagal kiekvieno vaiko charakterį, kitas individualias savybes. „Aš labai gerai mušdavau čižiką, tai tik išeinu į lauką ‘zenkiokai’ jau šaukia: ‘Lone, pas mus eikš, pas mus!’“ – pasakoja viena respondentė. Kita gi teigia, kad vos tik ją pamatę berniukai pradėdavo rėkti: „Ateina boba! Verksnė ateina!“ Tačiau, jei berniukai ir žaisdavo su mergaitėmis, tai tik judriuosius „berniukiškus“ žaidimus – „Nežaisdavo berniukai su lelkom, o tai sužinotų kas, pirštais užbačytų“. Mergaitėms apskritai likdavo mažiau laiko žaisti, bendrauti su draugėm – „Mergaitės anksčiau po namus nuošės, seniau jos turėjo būt geros šeiminkės, nelikdavo joms kada žaisti“. Tiek berniukai, tiek mergaitės ypač nemėgo šykštuolių ir pavyduolių. „Mano mamutė tau pi buvo. Aš ir pati skūpa buvau palikus. Mama pasakys neduok obuolių niekam, aš ir neduodu. Niekas su manim ir nežaisdavo. Sesuo visai kitokia buvo. Jinai neklausydavo, prisirenka būdavo obuolių, kriaušių pilną sterblę, neša kitiems vaikams ir išdalina. Dabar pagalvojau, kad negerai mama mokino – buvo gi tų obuolių sočiai, kiaušėm sušerdavom,“ – papasakojo respondentė iš Velikionių kaimo, Biržų rajono ir tuoj pat pavaišino ankstyvaisiais obuoliais. Iš pateikto epizodo matyt, kad vienodai šeimose auklėjami vaikai elgdavosi skirtingai. Be to, laikui bėgant vaikai suabejodavo tėvų auklėjimo teisingumu ir ilgainiui atsikratydavo išugdytų savybių. Šykštumą dažnai lydėdavo pavydas, laikytas ne tik yda, bet ir magine priemone, galinčia smarkiai pakenkti, net jei pavydima nesąmoningai: „Iš medžiagos buvom pasisiuvę kamuolį, prikimšom jį šiaudų. Mėčiau tuo kamuoliu su tokiu Boliusiu. Jis vis man: ‘Jėzau, kaip tu Jadziunka gerai mėtai, kaip tu gerai mėtai’. Anas labai pavydėjo, kad aš tokį kamuolį turiu. Taip ir apdlyvijo mani, ‘akim’ susirgau. Būčiau gal ir numirus, gerai, kad bobutė pasakė

momai, ką daryt. <...> Ilgai dar su tuo pavydajakniu Boliusium žaist nesinorėjo. “

Tyrimo metu respondentų būdavo klausiamą apie bendravimą ir draugystę ne tik su skirtingo amžiaus ar priešingos lyties vaikais, bet ir apie bendravimą su skirtingų tautybių ar religijų atstovais. Biržų rajone tarpusavyje bendraudavo skirtingų konfesijų (katalikai, evangelikai reformatai, baptistai, liuteronai) bei tautybių (lietuviai ir latviai) vaikai. Jie skirtingų tikėjimų neakcentuodavo, juolab kad kai kurie jų buvo gimę šeimoje, kur tėvas ir motina priklausydavo skirtingoms konfesijoms. Tokiu atveju mergaitės priimdavo motinos, berniukai tėvo tikėjimą, tačiau šios taisyklės buvo paisoma ne visuomet – dažnai vaikai būdavo krikštijami toje bažnyčioje, kuriai priklausė tėvai religingesni. Ir katalikai, ir reformatai, ir baptistai žaisdavo kartu ar net „*į vieną bažnyčią, į kitą kartu nueidavom. Senesni net neskirdavo kokio kuri tikėjimo*“. Vaikai net susipykę, tikėjimo reikalų paprastai neliesdavo, nors kartais užtraukdavo kokią dainelę, kaip kad:

„Už bambizo netekėsiu,

Senmerge nebūsiu,

Geriau šoks' nuo Blūdžių tilto

Ir tenai pražūsiu“.

Skirtingų konfesijų vaikų bendravimas, kaip ir bendravimas apskritai, labai priklausė nuo to, iš kokios šeimos vaikas kilęs, koks šeimos požiūris į kitatikius, taip pat ir nuo kaimo bendruomenės sudėties. Kaimuose, kur protestantų buvo mažiau, į juos žiūrėta kur kas įtariau, jie net nelaikyti lietuviais. „*Buvo čia ir kitokių – ne lietuvių, tik jų buvo mažiau. Po teisybei, tai jie buvo lietuviai, tik ne katalikai. Tai tėvai neleisdavo su jais per tvorą šnekėtis. Pasišnekėsi, sako, su diržu gausi. Prie tėvų buvo galima kalbėtis ir žaist. Tėvai bijojo, kad anie neišmokitų kitaip,*“ – pasakojo respondentė iš Kupiškio rajono. Liuteronai patys save laikė ne lietuviais, o latviais – „*Mūsų ir tikėjimas latviškas – liuterių. Katalikai*

‘skerslatviais’ mus vadino“. Būtent į tokius „latvius“ žiūrėta su tam tikra pašaipą. Su tikraisiais latviais kartais taip pat iškildavo nesusipratimų, tačiau tai tebūdavo tik vaikiški pasierzinimai, parėkavimai per upę: „*Jie mums – ‘leiti, leiti, punagalvi!’ mes jiems – ‘latvi, latvi, zirgo galva!’*“. Jaunimo vakarėliuose kartais kildavo ir muštinės, tačiau ne dėl tikybos ar tautybės, o dėl to, kad „*latviai turtingesni, tai visos mergos norėdavo su jais šokti, tai mes jiems į kaulus, į kaulus duodavom, bet po kiek laiko tie vėl vaikšto nosis užvertę*“. Ignalinos rajone panašūs santykiai buvo su lenkais ar tik vadinančiais save lenkais – „*Pilna Derevnia* (tikrasis pavadinimas Salos – I. S.) *tokių lenkų buvo. Kokie jie ten lenkai, buvo Berlinis, pasidarė pan Berlinsky, Stankus – pan Stankovsky. Lenkeliai kokį lietuvių susitinka, sako ‘cham’, tai mes tuos ‘ponus’ taip apvanodavom, kad anys po vieną vaikščiot bijodavo*“. Su žydu vaikais lietuviukai faktiškai nebendraudavo, kadangi ir šie „*labiau laikydavo saviškių*“ (18). Tėvai labai nenoriai leisdavo bendrauti su tarnaujančiais žydams lietuviais – „*Tarnavo pas žydą toks berniukas, labai draugiškas buvo, ką tik turėjo, tuo ir dalinos, ale tėvai labai nenorėjo, kad aš ir brolis žaistum su juo, nežinau kodėl*“. Tėvai vaikų bendravimą ribodavo labai retais atvejais. Suaugusiems susipykus, net bylinėjantis, vaikams buvo nedraudžiama draugauti – teigė visi respondentai: „*Tėvų pykčiai vaikų neliečia*“; „*Eikit, žaiskit kartu, tarp vaikų nėra niekokių piktumų*“ – sakydavo ir t. t. Neleisdavo žaisti tik su apsigovusiais, „*pasileidusiais*“, besikeikiančiais, kartais kitos konfesijos vaikais. Minėtuju atveju draudžiama buvo draugauti su doru, katalikų tikėjimo vaiku. Atsakymą galime rasti išsamiau panagrinėję lietuvių ir žydu santykius. Lietuviams nebuvo draudžiama bendrauti su žydais, tačiau egzistavo riba, kurios peržengt nebuvo galima. Liaudies kultūroje slypėjo tolerancijos pradai skirtingų tikėjimų bei tautybių žmonėms, tačiau, pasak V. Kavolio, ši

tolerancija teritoriškai ekskliuzyvi: visi tikėjimai geri, bet kiekvienas savam krašte, savo vietoj (Kavolis, 1994, p. 131). Tuo tarpu lietuvis, tarnaujantis žydui, pažeisdavo ribą ir buvo laikomas visos giminės gėda. Ypač didelė negarbė, jei žydui tarnaudavo ūkininko sūnus ar duktė, darbą ūkyje, gamtoje išmainę į darbą pas žydą. „Ir tokie, rodos, padorūs žmonės, ir toks gyvenimas (suvirš 3 valakai), ir taip viskas užauga. <...> Kaip ne gėda tėvams taip apsileisti – tokią valią duoti vaikams!“ – rašo I. Končius (Končius, 1996, p. 61). Tačiau net tokiu atveju nesantaika nebuvo skatinama, labiau siekiama atsiriboti, nors į nedideles peštynes buvo žiūrima atlaidžiau.

Dažniausiai „kariaudavo“ berniukai, mergaitės gyvendavo draugiškai „*kai buvom vienos mergaitės, berniukų nebuvo – nebuvo kam ir muštis, tai labai gražiai sugyvenom*“ arba visiškai nepalaikydavo jokių santykių – „*mes nei pykomės, nei draugavom*“. Tai lėmė ir mergaičių būdo savybės, ir tai, jog mergaitės buvo mažiau orientuojamos į socialinį aktyvumą, nei berniukai, joms mažesnę reikšmę turėjo bendraamžių grupė (Kon, 1988, p. 197).

Dorinėms normoms diegti ir įtvirtinti buvo taikomi įvairūs **metodai ir priemonės**.

Kol vaikas labai mažas ar dar net negimęs, buvo pasitelkiami **iracionalūs metodai, maginės priemonės**. Buvo tikima, kad dorinės savybės yra įgimtos ar nulemtos aukštesnių jėgų. Gerą ar blogą vaiko būdą, sugebėjimus ar ydas aiškino pavidėjimu iš tėvų. Buvo sakoma: „*Koks mėnuo – toks ir laikas, koks tėvas – toks ir vaikas*“. Ypač didelę reikšmę būsimam vaiko būdai turėjo motina. Nėščioji privalėjo būti geranoriška aplinkinių atžvilgiu, vikri, paslaugi, maloni – tada gimęs vaikas paveldėsiąs gerąsias motinos ypatybes. Nėščioji vengdavo meluoti, kad kūdikis neapsigimtų melagiu. Buvo tikima, jei moteris nėščia ką nors pavagia, kad ir „*menką daiktėlį ar žolelę iš kito daržo nu-*

rauna, o kartais tik pamišlija svetimą daiktą imti, tai vaikas jau mokės taip daryt“. Jei nėščioji nusiziūrės, „*kaip gaidys vištą mindo, vaikas bus mergininkas, pasileidęs*“. Vaikas bus ištvirkęs, „*jei nėščioji eis į svočias, baliavoti*“ (2). Gimstantį kūdikį reikėdavo priimti į naują, švarų rūbą, tuomet užaugęs vaikas bus skaistus, doras (Balys, 1979, p. 7). Pirmųjų maudynių vandenį buvo draudžiama pilti ant tako, kad vaikas „*blogais keliais nenuėitų*“.

Vaiko dorinėms savybėms įtakos turėjo ir krikšto tėvų dora, jų charakterio ypatybės. Krikštateviais būdavo kviečiami tik dori, rimti žmonės. Buvo tikima, kad vaikas „nusiduoda“ į krikštatevius, be to, jie pasidaro pavyzdys vaikui, kuris stebės ir galbūt seks jais (Yla, 1978, p. 152). Krikšto tėvai privalėjo atitinkamai elgtis ir per krikštynas: „Per krikštynas kūmam nebuvo galima pykti, nes vaikas augs padykęs, daug kalbėti, nes vaikas bus melagis, sugriūti – vaikas užaugs netikęs, nerangus, dyvytis kuo nors – bus vaikas gobšuoelis, perkant derėtis, nes vaikas užaugs šykštuoliu (Balys, 1979, p. 40). Kad vaikas būtų paklusnus, parvežus iš krikšto jį kūmai padėdavo prie tėvų kojų.

Dauguma tiriamųjų apskritai nepateikė jokių tikėjimų, susijusių su auklėjimu. Vieni jų nežinojo, kiti gi netikėjo – „*Nei žinau, nei tikiu*“. Netikėjimą aiškino religiniais motyvais – „*kaip dievo bus duota, taip ir bus, burk nebūris*“, tėvų pedagoginiais sugebėjimais, „*ką tėvai išmokys, tą vaikas ir mokės – neišmokys geru žmogum būt, burtai nepamačys*“, ar laikė juos „*bobų išmislais*“. Tikėjimų ir prietarų nykimas prasi-dėjo maždaug XX amžiaus II ketvirtyje. Jį sąlygojo įvairių institucijų – bažnyčios, mokyklos, o ypač medicinos įstaigų – veikla, spauda. Be to, geso ir istorinė žmonių atmintis – „*Kai gimdė mama, senelė, vaikus 'sužvejodavo' bobutė, katra viskuo pasirūpindavo, ir aš gimdžiau prie bobutės, ale jau jinai nieko nežinojo. Iraš nieko tokio neatsimenu. Mama lyg ir pasakojo kažką...*

Neatsimenu...“: Tyrimo rezultatai parodė, kad tikėjimas maginiais metodais nepriklauso nuo amžiaus (buvo tikimasi, jog vyresni žmonės daugiau atsimins) nei nuo išsilavinimo. Daugiausia tikėjimų pateikė palyginti jaunos, 1921, 1936 metais gimusios moterys, išsilavinusios (viena baigusi 4 skyrius, kita net buhalterių kursus) moterys. Tiesiog viena pati buvo be galo prietaringa, kitos ir senelė, ir mama buvo pribuvėjos, kaimynų laikomos „čierauninkėmis“ (raganomomis, burtininkėmis). Tačiau tikėjimų, reiškiamų draudimų ir skatinimų forma bei diegiamų maginiais elementais, negalimelaikyti tuščiais prietaisais. Jie glaudžiai susiję su liaudies etika ir pedagogika. Moteris yra pagrindinė vaiko auklėtoja, todėl šie tikėjimai auklėjo ir ją pačią, nuolat atkreipdami moters dėmesį į gerai žinomus dalykus bei įprastas elgesio normas. Tad jų tyrinėjimas tikslingas dėl didaktinio, taip pat vertybinio – normatyvinio turinio.

Vaikui augant magijos mažėjo, dorovė būdavo ugdoma racionaliais metodais. Vienas svarbiausių metodų yra **pavyzdys**. Šio metodo psichologinis pagrindas yra tai, kad vaikai iš prigimties mokosi mąstyti ir veikti nesąmoningai imituodami kitų kalbą ir elgesį, identifikuodamiesi su suaugusiais (Jovaiša, 1994, p. 146). Didžiausias dorovinis pavyzdys vaikams buvo tėvai. Ankstyvojoje vaikystėje didžiausias pavyzdys vaikams būdavo motina, vėliau berniukai sekė tėvo pavyzdžiu. Tad pastarieji prie vaikų stengėsi elgtis mandagiai, nesikeikti, „neblevyzgot“. Būti pavyzdžiu savo vaikams tėvus įpareigojo ir viešojo kaimo nuomonė – „*Buvo toks Stasys, diedas suvis be sarmatos, prasigėręs, prasišljojęs. Turėjo anas būrį vaikų, tai visi žmonės sakydavo: 'Kas iš tavo vaikų užaugs, ko tu juos išmokyysi?'*“: Taigi tėvai ne visuomet buvo teigiamas pavyzdys, aiškindami, kad savo namuose jie esą šeimininkai ir gali elgtis kaip panorėję, vaikams sakydavo: „*Kas galima man, to negalima jums, varliai!*“: Tačiau berniukai labai norė-

davę, kad juos laikytų suaugusiais, tad savo būryje ir parūkydavo, ir nusikeikdavo. Kartais parūkyti sumanydavo ir mergaitės – „*Sekmadieniais susirinkdavom ant tokio kalnelio, iš medžio pasidarydavom pypkes, prisikimšdavom kokių lapų ir 'rūkydavom' – kas tai mes, jau dideli*“: Pavyzdys vaikams buvo ir kiti suaugusieji (kaimynai, krikšto tėvai, dėdės ir tetos), taip pat kiti vaikai, ypač vyresnieji broliai bei seserys. Iš pastarųjų buvo daugiau reikalaujama, kad „*mažesnių neišmokytu ko nereikia*“.

Tačiau dažniau būdavo rodomas ne teigiamas asmeninis pavyzdys, o pateikiami svetimo neigiamo elgesio pavyzdžiai, palydimi **pamokymų**. Į sampratą „pamokymas“ buvo sutalpinamos ir patarimo, moralo, įtikinimo, paaiškinimo sąvokos. Būtent žodiniai, sakininiai metodai vaikų ugdymui būdavo taikomi dažniausiai. Žodis buvo naudojamas ne tik informacijai perteikti, bet ir nurodymams, koks turi būti elgesys konkrečioje situacijoje, pamokoma padarius klaidą, patariama, kai reikia ką nors pasirinkti, paaiškinama. Psichologinis sakininių metodų pagrindas yra akustinių, verbaliųjų išpuodžių išgyvenimas, formuojantis vertybinius nusiteikimus (Jovaiša, 1994, p. 148). Žodžio galia buvo didžiulė, dažniausiai juo reikėsi tėvų autoritetas – „*Tėvų žodis buvo šventas*“, – teigė daugelis respondentų. Tačiau kartais, jei žodžiu buvo piktnaudžiaujama, tėvai nepasiekdavo norimo rezultato: „*Tėtis labai mėgdavo pamokslus sakyti, tai aš užsikimšdavau ausis – tegul sau pamokslauja. Kartą važiauvom į Biržus, į bažnyčią. Tėvas dėl kažko pradėjo pamokslaut. Aš užsikimšau ausis ir galvoju: 'Šnekėk sau sveikas gyvas.' Galų gale jis klausia: 'Tai ko tu nieko nesakai?' O ką aš sakysiu, kad nieko negirdėjau?*“: Rezultatas priklausė ne tik nuo pamokymų dažnumo, bet ir nuo to, kaip jie buvo sakomi bei kas juos sakė: „*Mama vis rėkdavo ir rėkdavo, o tėvui rėkti nereikėjo – jis tik pasako ir šventa*“.

Žodžiu buvo ne tik patariama, pamokoma, bet ir draudžiama. **Draudimai**, kuriuos vaikams vartojo tradicinė liaudies pedagogika, buvo įvairūs ir atrodo per gausūs. Draudimai ypač buvo taikomi mažesniems vaikams: „*Kol mažas, tai nieko ir neleidžia, ir tą draudžia, ir tą*“. Jų tikslas – saugoti vaiką nuo netinkamų įpročių ar palinkimų.

Liaudies pedagogika nebuvo liberali. Ji nesitenkino tik pamokymais ir draudimais, bet vartojo ir **bausmes**. I. Konas bausmes skirsto į: 1) barimą, peikimą, keiksmus; 2) erzinimą, pajuoką; 3) bauginimus; 4) fizines bausmes (Kon, 1988).

Barami vaikai buvo gana dažnai. Beveik visi respondentai teigė, kad barimas buvo vos ne pagrindinis tėvų bendravimo būdas. Barimą dažnai lydėdavo keiksmi. A. Kriauza, aprašydamas, kaip bardavosi ir pykdavosi lietuviai XIX a. pab.–XX a. pr., teigia, kad supykę tėvai taip dažnai keikdavę ir kolidavę vaikus, kad net kunigai griebėsi priemonių prieš tai per pamokslus, kalėdodami, neduodami tokiems tėvams išrišimo ir kt. (Kriauza, 1943a, p. 241). Keiktis draudė ne tik kunigai, bet ir liaudies etiketas bei tikėjimas, kad prakeiksmi gali išsipildyti – „*Moma išvelėjo pamastų* (grindis), *o brolis tik laksto, tik laksto purvinom kojom. Moma tik pliaukšt šlapiu autu* (skuduru) *per galvų ir sako: 'Kad tu, žalty, tas purvinas kojas išsisuktum!' – brolis kitų dienų ir nusimušė kojos nagų suvis. Tai tėvas labai barės, kad moma šitaip broliui pasakė. Moma po tam daugiau bijojo keikt mus*“.

Tačiau kur kas labiau nei barimo ar keikimo vaikai bijoję pajuokos, ypač jei pašiepiami buvo viešai. Vaikai buvo pašiepiami dėl įvairių priežasčių: asmeninių charakterio savybių, elgesio, kartais jie buvo tik paerzinaami, kartais visas kaimas „*pirštais užbadydavo*“ ir „*iš sarmatos neturėdavai kur akių dėtis*“.

Bauginami vaikai buvo mitinėmis būtybėmis – „*Kad neitumėm rugiuosan sakydavo, kad*

ti rugių boba sėdi ir negerų vaikų laukia. Kai vėjas pūsdavo ir rugiai klibėdavo, sakydavo, kad ta boba vaikų ieško“. Nuo miško vaikus saugoję gąsdindami vilku. Kai kurie bauginimai, tokie kaip jau minėtieji „Nemeluok – liežuvis sutins“ ar „Nedraskyk paukščių lizdų – nagai nupus“ ar „Jeį draskysit kregždžių lizdus, veidas pasidarys šlakuotas, strazdanotas“ buvo tapę sentenciniais, paplitusiais visoje Lietuvoje. Tėvai vaikus gąsdindavo ir realiai egzistuojančiais žmonėmis: žydais, čigonais, elgetomis ar konkrečiais asmenimis. „*Labai bijojau tokio berno, gyveno netoliese, buvo labai juodas* (tamsaus gymio). *Ateidavo išgėręs, sako: 'Eikš, pažiūrėsiu kakelės ar dygsta'. Tai aš tik pamatau, kad jis ateina ir šmurkšt po lova. Kai neklausydavau, tėvelis sakydavo, kad jeigu būsiu bloga, tai atiduos tam bernui į žmonas. Tuoj gerutė pasidarydavau*“, – pasakoja respondentė, išgyvenusi ne tik baimę, bet ir gėdą. Tėvo gąsdinimai nors ir buvo veiksmingi ir tikslą pasiekdavo, bet poveikis būdavo trumpalaikis, o jų daroma žala ir nuoskauda dėl to liko visam gyvenimui – „*Ir dabar baisiausiai nemėgstu tamsių vyrų*“. Gąsdinimai veikė ne tik emocijų, jausmų sferą, bet ir formavo tam tikrus stereotipus – gąsdinant kitų tautybių, religijų, socialinių sluoksnių žmonėmis buvo brėžiama takoskyra – „mes“ ir „jie“, „savas“ ir „svetimas“. „Svetimiems“ prilipdomos supaprastintos ir šališkos realybės sampratos, suteikiant jiems nemoralinių turinčių kenkiamąją galią, savybių, pvz., gąsdinimas, kad žydai vagia krikščionių vaikus, nes jiems reikia jų kraujo macams kepti. Tačiau labiausiai vaikai bijodavę ne mitinių būtybių, gyvūnų ar žmonių, o Dievo bausmės. Būtent dievobaimingumas, nuodėmės ir bausmės už ją baimė sulaukydavę vaikus nuo nusižengimų, reguliuodavo jų elgesį. Dauguma respondentų, ypač katalikų, kalbėdami apie dorinį auklėjimą, siedavo jį su religija, pamaldumu ir dievobaimingumu. „*Geras žmogus tas, kuris*

bažnyčion eina, Dievo bijo“ – dorą žmogų apibūdina respondentė iš Salaspilio (Kupiškio raj.). „*Kas gerai, kas ne pradėdavo mokyt nuo mažų dienų, kaip ir poterėlių. Seniau buvo didesnė Dievo baimė – maži vaikai būdami to Dievo ir nesuprasdavom, bet bijot bijodavom*“, – apie dorinį auklėjimą pasakoja kita respondentė. Galime sakyti, kad ši baimė žlugdė vaikų iniciatyvą, žalojo psichiką ir t. t., tačiau tuo pačiu stabdė ir nuo neapgalvoto elgesio, net nuo savižudybės: „*Paaugus labai jautri buvau. Būdavo, jauties tokia nelaiminga. Sėdi prie vandens ir galvoji, tai gerai būtų ten giliai prapulti, bet kai buvau religinga, tai žinojau, kad už tokį dalyką pragare degsiu*“. Be to, negalima tikėt, kad dorovinį patriarchalinės šeimos gyvenimą reguliavo tik dievobaimingumas ar pragaro kančių baimė, – teigia M. Martinaitis (Martinaitis, 1984, p. 61). Juolab kad buvo vaikų, kurie „*per daug nebijojo nei Dievo, nei velnio*“ – „*Žegnodavomės ir sakom: 'Vardandikelis kikelis, o šalia kelio kryželis, bamc' arba 'Vardantišius kepelšius, čia niekai, čia griekai, čia visa pakūta'*“; „*Tokia ti ir malda būdavo: 'Tėve mūsų, aš ne jūsu...', vistiek Dievulis manęs neklauso ir negirdi*“. Tokiu atveju elgesį „reguliuodavo“ **fizinės bausmės**, nes ir tradicinė kaimo ir bažnytinė moralė palaikė bausmės būtinybę. Bausmės, kaip būtinybės kelyje į dorybę, psichologija, pasak V. Kavolio, geriausiai išreikšta 1763 m. elementoriuje:

„Rykštė pavaro razumą ing galvą,
Moko poterių ir piktos kalbos gina.
.....

Rykštė, kad vaikelį motina plaka,
Išgelbės tikrai jo dūšią iš peklos.
.....

Rykštė vaikelius pavaro ing dangų.

(Kavolis, 1994, p. 130)

Bausmės būtinybę pabrėžė ir visi respondentai, bausmę priimdami kaip neatsiejamą auklė-

jimo dalį. Tad galbūt teisūs tie, kurie liaudies pedagogiką supranta tik kaip „rykštės pedagogiką“? Tačiau nors vaikai visuomet žinojo, jog už nedorą elgesį gali būti nubausti mušimu, realiai mušami buvo retai, tik ypatingu atveju. Respondentai teigė gavę mušti du tris kartus per visą savo gyvenimą. Tiesa, pliaukštelėjimo delnu ar rykšte dažnas jų net nelaikydavo mušimu. Mušami buvo už nepaklusnumą, tarpusavio nesutarimus ir ypač, jei dėl jų kaltės grėsėdavo pavojus pačių ar kitų vaikų sveikatai bei gyvybei: „*Nuo tėvo kartą gavau lupt, kai nesiklausus išėjau. Turėjau gal 5 metus tada. su drauge išdūlinau iš namų. Ir kurs mes tada nuėjom, uogaut ar kur kitur, vilkas žino. Tik prietemoj grįžau namo, žiūriu mama rauda, kad prapuolė jos vaikelis, o tėvas laukia su diržu*“; „*Žiemą išsivarėm tėvo važelį ir važinėjame nuo kalno. Brolis išgriuvo ir prasiskėlė pakaušį. Moma pasakė tėviui. Mes tada jau ant pečiaus užlindę sėdėjom. Tėvas ir pradėjo mus su diržu vanot. Aš ir brolis spėjom pabėgt, Irinai tai kliuvo*“. Tokiais atvejais bausmės inspiravo ir tėvų nerimas dėl vaikų, siekimas juos apsaugoti nuo nelaimės.

Bausdavo ir tėvas, ir motina – skyrėsi tik bausmės įrankis bei laipsnis. Tėvas dažniausiai mušdavo su diržu, pančiu ar vadelėm, motina – su rykšte ar ranka. Motina dažniausiai bausdavo mažesnius vaikus: „*Kol maži buvom, mama ir glaudė, ir baudė – jai daugiau po kojom pasi- maišydavom, paskui, kai paaugom, jau ir tėviui reikėjo diržą paimt*“. Dauguma respondentų tėvo bausmę nurodo buvus skaudžiausia fizine prasme, o motinos moraline: „*Tėvas su diržu užpakalį kartą atvanojo, labai skaudėjo. Dar labiau skaudėjo, kai mama su vytele per nuogas blauzdas uždavė, kad atskalbinėjau. Ne tiek blauzdas, kiek širdį skaudėjo, tai aš mamai ir sakau: 'Tu ne mama man, o pamotė, kad muši'*“. Vienam iš tėvų baudžiant, kitas neturėjo teisės baudžiamoji užtart: „*Kas ir būtų, jeigu vienas muštų, kitas gintų*“. Ir mergaites, ir berniukus bausdavo

vienodai, tik pastariesiems kliūdavo dažniau: „*Visus mušdavo vienodai, tik berniukai didesni dikoriai (laukiniai, išdykę) buvo, jiems dažniau ir kliūdavo*“, be to, mergaitės labiau mokėdavo atsiprašyti: „*Nusidėjai ir leki bučiuot rankos: Tėveliuk, dovanok, mamutel, dovanok' ir nemušdavo*“. Dauguma respondentų mano, kad buvo nubausti teisingai: „*Tėvų toks darbas baust, kaip gi kitaip?*“ Nepilnose šeimose, kur tėvas buvo miręs, pastebimas motinos nepasitikėjimas savimi, savo reikalavimų teisingumu, ypač jei nubausti reikėdavo berniukus: „*Gal ir ne kartą reikėjo kailin duot, bet mama vis pasigailėdavo, tik sakydavo, kad jeigu būtų gyvas tėvas, gerioju nesibaigtų*“; „*Kai tėvas mirė, aš likau didžiausias vyras, tai negi vyrų galima mušt, nors gal ir būdavo už ką*“, arba atvirkščiai – sunkus gyvenimas, nerimas dėl rytojaus motinas dažnai išvesdavo iš pusiausvyros, tai atsiliepdavo ir auklėjant bei baudžiant vaikus: „*Mama sunkiai dirbo, nuvargdavo, labai nervuota buvo, tai mums kartais kliūdavo ir už tai, kad po kojom pasimaišydavom*“. Nusikaltusius vaikus, kurių motinos nedrįsdavo nubausti (jų motyvas galėjo būti ir gailėstis ir baimė prarasti vienintelio vaiko meilę: „*Aš viena jai buvau likus, nieko daugiau ji neturėjo, tai niekad kailin ir negavau*“, kartais nubausedavo dėdė, ar kitas giminaitis, tačiau pašaliniais kištis buvo leidžiama tik išskirtiniais atvejais. Tėvai retai vaikams išaiškindavę bausmės motyvus, ne visuomet jų ir turėdavo. „*Mažam vaikui būtų bergždžia aiškinti bei įrodinėti, kodėl negalima taip elgtis, sakysim, vaikas susigundė paimt ką nors svetima. Argi pradėsi jam aiškinti nuosavybės teisę ar teisingumo principą? Vaikas nubaudžiamas, priverčiamas grąžinti ir atsiprašyti. Paaugęs jis supras, kad tai buvo ne tik protinga tėvų valia, bet ir visuotinė dorinė elgsenos norma.*“ – teigia S. Yla Yla, 1978, p. 164). Buvo stengiamasi vaikus ne tik nubausti, bet ir sugėdinti – „*Katras labiau nusidėdavo, tai kelnes numaudavo prie visų ir per nuogą subinę su*

diržu kad bruks, ne tik skauda, bet ir gėda baisiausia“. Vis tik kartais bausmės būdavo neadekvačios nusikaltimui, arba kliūdavo ne tam, kuris nusikalto. Kartais tai būdavo ne bausmė, o tikras smurtas prieš vaiką – „*Kaimynas, kad kur kas ir supykldavo baisiausiai. Tai ten jau nebuvo nei lupimas, nei ką. Su kojom vaiką spardy davo ar pakels vaiką aukštai kiek pagali ir trenkia žemėn*“; „*Savičiai buvo insvaikinę vaikus iš prieglaudų – berniuką ir mergaitę. Einam iš mokyklos pro juos, dunksi kas, užeinam, o ten Savičius tą Jonuką laiko, o Savičienė su išraugintu veršio 'siūsiu' jį iš visos sylos daužo. Dažnai tuos vaikus mušdavo, reikia nereikia*“. Tačiau ir tokiais atvejais svetimi neturėdavo teisės apginti vaiko – „*Tėvas kartą sudraudė, sako, ką tu darai, vaiką sukoliečysi, tai tas – Nelįsk, mano vaikas, kad norėsiu galiu ir užmušt*“.

Nagrinėjau tik plačiausiai ir dažniausiai taikytus auklėjimo metodus ir priemones. Žinoma, ne vien bausmėmis valstiečiai auklėjo savo vaikus, vaikai buvo ir pagiriami, ir apdovanojami. Itin svarbūs buvo **pritarimas** ir **socialinis palaikymas**. Visgi skatinimo metodai dažniau buvo taikomi ne už gerą elgesį (šis buvo priimamas kaip privalomybė), o už gerą darbą ar vaiko pastangas jį gerai atlikti.

Tyrimo metu **tautosakos**, kaip auklėjimo priemonės, respondentai neakcentavo, nors nėra abejonių, kad ji buvo naudojama (respondentai nemažai dalykų apibūdindavo priežodžiais ir patarlėmis, dauguma teigė moką nemažai pasakų ir dainų, kurių vaikystėje išmoko iš savo tėvų, senelių). Tačiau žmonių dorovinį mentalitetą palaikė vadinamoji „sinkretinė etika“, neišsiskyrusi iš visos tautosakos ir papročių sistemos, neatitrūkusi nuo darbo, kasdienių šeimos rūpesčių. Gyvenimas buvo susipynęs su žaidimu, meninė fantazija – su didaktika, dažnai net neturinčia verbalinės formos (Martinaitis, 1984, p. 61). Dėl tų pačių priežasčių **tradicijų ir papročių**, kaip auklėjimo priemonės taip

pat neišskirsiu, šiek tiek juos paliečiau nagrinėdama auklėjimo turinį. Tai galėtų būti ir atskiro darbo tema, kadangi ši sritis itin plati ir svarbi, nes būtent tradicijos ir papročiai palengvina auklėjimo procesą: „Jei kiekvieną kartą reiktų galvoti, kodėl taip leista elgtis, o šitaip ne, auklėjimas nebūtų buvęs veiksmingas. Šeimoje papročių bei tradicijų laikymasis supaprastina ugdymo darbą, nereikia suvokti padėčių bei pasakyti: „taip dera elgtis“ arba „šitaip niekas nedaro“ – teigia S. Yla (Yla, 1978, p. 23). Pati sistemingiausia ir veiksmingiausia dorinio auklėjimo priemonė buvo **darbas**, – teigia R. Vasiliauskas. Vaikas nuolat matė suaugusius dirbančius arba pats dirbo. Darbu buvo ugdomos moralinės vaiko savybės: sąžiningumas, teisingumas, pareiagingumas, kantrumas ir kt. (Vasiliauskas, 1977, p. 32). Darbą, kaip ypatingą dorovinio ugdymo priemonę, pabrėžia ir S. Yla, teigdamas, kad tik nuolatinis visų ūkininko šeimos narių įsitraukimas į darbus saugojo žmonių moralę nuo vėliau civilizacijos atneštų negerovių (Yla, 1939, p. 354). Darbo reikšmę pabrėžė ir tiriamieji. Atskirus darbinio auklėjimo aspektus panagrinėsime kitame skyriuje.

Auklėjimui naudojamų metodų ir priemonių visuma rodo, kad vaikai buvo slopinami, kad būtų apsaugoti. **Saugos** principas ypač būdingas jaunesnių vaikų auklėjime. Apsaugojamasis momentas, – teigia S. Yla, – yra svarbesnis už diegiamąjį. Gėrio pradai sąmoningiau diegiami vėlesniame amžiuje, kai vaikas daugiau supranta (Yla, 1978, p. 164).

Išvados

Tyrinėjant lokalius dalykus labai sunku daryti globalias išvadas, tad ir šios išvados bus labiau apibendrinimai nei griežti teiginiai:

1. Auklėjimas lietuvių valstiečių šeimoje buvo suprantamas kaip sąmoningas ir tikslingas suaugusiųjų veikimas bręstančių kartų. Vaikų savarankiškumas ir kūrybiškumas auklėjimo

procesu buvo toleruojamas tik tiek, kiek tai nekliudavo su nustatytomis ir griežtai reglamentuotomis normomis.

2. Dorinio auklėjimo turinį nulėmė Dekalogas ir tradicinis liaudies etiketas. Ne visi 10 Dievo įsakymų buvo vienodai svarbūs vaikų auklėjimui. Svarbiausias laikyti ketvirtas Dievo įsakymas (gerbk savo tėvą ir motiną), septintas (nevok), aštuntas (nekalbėk netiesos), penktas (nežudyk) ir šeštas (nepaleistuvauk). Liaudies etiketas kategorijomis gražu/negražu reguliavo elgesį namuose ir viešumoje, švenčių ir kasdienybės metu, taip pat apibrėžė vaikų santykius su suaugusiais bei bendraamžiais.

3. Auklėjimas buvo grindžiamas tikslingumu, ryšio su gyvenimu, sistemingumu ir saugos principais.

4. Doriniame auklėjime labiau vyrauja slopinantys (pamokymai, sustiprinti draudimai ir gasdinimai, bausmės), o darbiniam – skatinantys metodai (pagyrimai, apdovanojimai, socialinis palaikymas ir kt.).

5. Nors bausmių metodai buvo taikomi gana dažnai, liaudies pedagogikos negalime vadinti „rykštės pedagogika“, nes fizinėmis bausmėmis nebuvo piktnaudžiaujama, jos buvo taikomos tik ypatingais atvejais.

6. Šeimos struktūra, jos narių skaičius vaikų auklėjimą veikė ir tiesiogiai, ir per subjektyvias sąlygas (auklėjimo stilių, emocinę šeimos atmosferą):

- Didelėse šeimose, ypač sudėtinėse, labiau buvo laikomasi tradicijų ir papročių, mažiau toleruojami individualūs vaikų įpročiai, labiau slopinama jų iniciatyva;
- Didelėse šeimose santykiai dažniausiai būdavo pagrįsti vyresniškumo principu, čia ryškesnis moralinio atsiskaitymo vaikas – suaugęs, vyras – moteris modelis;
- Didelėse šeimose platesnė veiklos ir santykių įvairovė, labiau patenkinanti bendravimo, kolektyviškumo, vienybės poreikius;

- Mažesnėse šeimose glaudesni ryšiai tarp tėvų ir vaikų, didelėse – tarp brolių bei seserų;
- Mažesnėse šeimose buvo labiau atsižvelgiama į individualius vaiko poreikius, tačiau neišeinant už tradicinio ugdymo, kur pagrindinis auklėjimo subjektas yra suaugęs, ribų;
- Nepilnose šeimose, kur miręs vienas iš tėvų, jaučiamas tam tikras stabilumo praradimas, likusio gimdytojo nepasitikėjimas savo autoriteto teisingumu ir neklįstamumu.

7. Auklėjimui svarbus trijų kartų gyvenimas po vienu stogu, seneliai ne tik perteikdavo gyvenimiškąją patirtį, bet ir patenkindavo vaikų emocinės šilumos poreikį.

8. Vaikų socializacijai didelę įtaką darė brolių ir seserų skaičius šeimoje, taip pat tarp jų vyravę santykiai:

- Didelėms šeimoms būdingas ne tik santykių sudėtingumas, bet ir ryškių auklėjamoji įtaka – per šiuos santykius vaikai išmokdavo padėti, užjausti, dalintis;
- Vyresnieji vaikai buvo ne tik auklėjamieji, bet ir jaunesniųjų sesučių bei brolių auklėtojai.

9. Nuo amžiaus priklausė socializuojanti šeimos narių įtaka – ankstyvoje vaikystėje didesnė motinos, taip pat senelių įtaka abiejų lyčių vaikams, vėliau berniukams didesnę įtaką darė tėvas. Tėvo įtaką „piemenavimo“ (maždaug 7–

12 metai) laikotarpiu pabrėžė ir tyrimo respondentės, paauglystės metais ši įtaka silpnėjo.

10. Doriniame auklėjime amžius nežymiai veikė auklėjimo turinį. Nuo amžiaus labiau priklausė metodų ir priemonių panaudojimas: vaikui dar negimus ir kūdikystėje auklėjimui pasitelkiamos maginės priemonės, ankstyvojoje vaikystėje – tautosaka, draudimai ir bauginimai, šiems amžiaus tarpsniams būdingas apsaugojamasis aspektas, vyresniame amžiuje – diegiamasis.

11. Dorinime vaiko lytis mažai veikė auklėjimo turinį, metodus ir principus, šiek tiek skyrėsi tik socializacijos kryptis – mergaitės buvo labiau orientuojamos į šeimą, berniukai – į bendruomenę.

Tačiau struktūruodama įvairius elgesio aspektus, kultūra visuomet palieka vietos individualioms ar situacinėms variacijoms. Vieni poelgiai kruopščiai reglamentuojami ir vertinami kaip „geri“ ar „blogi“, „teisingi“ ar „klaidingi“, kiti gi paliekami savieigai, leidžiama elgtis savo nuožiūra. Tokių „leidimų“ dydis ir turinys varijuoja įvairiose sferose ir lygmenyse. Tad būtinas dichotominis pjūvis: namai – viešuma, kasdienybė – šventė, suaugęs – vaikas, vyras – moteris. Be to, svarbu tyrinėti ir individualius įpročius – jie taip pat reikšmingi auklėjimui, nesvarbu ar kalbame apie šiandieną ar apie tradicinį ugdymą.

LITERATŪRA

1. Balys J. Vaikystė ir vedybos. Silver Spring, 1979.
2. Berger L. P. Sociologija, Vilnius, 1995.
3. Dulaitienė-Glemžaitė E. Kupiškėnų senovė. Et-nografija ir tautosaka, Vilnius, 1958.
4. Dumont L. Apie vertybę // Baltos lankos, 1995. Nr. 6. P. 98–144.
5. Yla S. Dvasinis mūsų kaimo lūžis. Židinys. Nr. 33. 1939.
6. Yla S. Licuvių šeimos tradicijos. Chicago, 1978.
7. Jovaiša L. Edukologijos pradmenys. Vilnius, 1994.
8. Kavolis V. Žmogus istorijoje. Vilnius, 1994.
9. Kavolis V. Įvaizdžiai ir problemos šiandieninei kultūrai aptarti // Baltos lankos, Vilnius. Nr. 6. P. 220–242. 1995.
10. Kon I. S. Rečionok i obščestvo. Moskva (rusų k.), 1988.
11. Končius I. Žemaičio šnekos, Vilnius, 1996.
12. Kriauza A. Kaip bardavosi ir pykdavosi mūsų seneliai // Gimtasai kraštas, Nr. 31. P. 234–235. 1943a.
13. Kriauza A. Vaikai ir jų auginimas Kupiškio apylinkėje // Gimtasai kraštas. Nr. 31. P. 233–234. 1943b.

14. Lietuvių etnografijos bruožai. Vilnius, 1964.
15. Mačickus V. Kaimo savivalda ir dorovė // Etninė kultūra ir tautinis atgimimas. Vilnius. P. 118–128. 1994.
16. Martinaitis M. Fragmentai apie naiviają etiką // Etikos etiudai, Vilnius. T. 8. P. 57–61. 1984.
17. Mid M. Kultūra i mir detstva. Moskva (rusų k.) 1988.
18. Navickas J. L. Vertybės ir dora. Moralinės filosofijos pagrindai. Roma, 1988.
19. Patarlės ir priežodžiai. Vilnius, 1958.
20. Račiūnaitė R. Mergaitės ruošimas ir ruošimasis šeimai // Lietuvos šeima, Vilnius, 1994–1995. P. 232–234.
21. Vasiliauskas R. Valstiečių šeima – darbinio auklėjimo židinys (XIX a. pab.–XX a. pr.) // Pedagogika ir psichologija. Vilnius. T. XIV. P. 27–33. 1977.
22. Vasiljevičė N. Deskriptyvinė etika ir moralės sociologija // Sociologija Lietuvoje. Pracitis ir dabartis. Kaunas. P. 135–139. 1996.
23. Vyšniauskaitė A. Pagarbos senimui tradicijos ir jų puoselėjimas lietuvių šeimoje // Lietuvos šeima. Vilnius. P. 238–241. 1994–1995.
24. Vosyliūtė A. Moterų istorijos: egzistenciniai rūpesčiai // Moterys: tapatumo paieškos. Vilnius. P. 121–144. 1999.
25. Zaurienė O. Liaudies etiketas XIX a. pabaigoje–XX a. pradžioje // Upytė. Vilnius. P. 94–95. 1986.
26. Žemaitis V. Dorovės sąvokos. Vilnius, 1983.

MORALISCHE ERZIEHUNG DER KINDER IN DEN LITAUISCHEN BAUERNFAMILIEN IN DER ERSTEN HÄLFTE DES XX JAHRHUNDERTS: ETHNOPEDAGOGISCHE QUALITATIVE ANALYSE

Irena Stonkuviene

Zusammenfassung

Im vorliegende Arbeit wird die Wirklichkeit der Erziehung in den litauischen Bauernfamilien in der ersten Hälfte des XX Jahrhunderts im Bezug auf retrospektivische Verständnis der Teilnehmer des Erziehungsprozesses analysiert. Es werden

auch untersucht der Inhalt, Prinzipien, Methoden, die konkrete Bedingungen in der Familien, auch das Alter und das Geschlecht der Kinder, die auf die Erziehungsbesonderkeiten Einfluss hatten.